

KUYRUK ACISI: ORTAK ATASÖZLERİNİN HİKÂYELERİ: FARSÎ-KURMANCÎ-ZAZAKÎ -7- (Desire for Revenge: Stories of Common Proverbs: Persian-Kurmanji-Zazakî -7-)

Hasan ÇİFTÇİ¹

Özet

Bu makale karşılaştırmalı halk edebiyatıyla ilgilidir. Ortadoğu'nun eski halklarının dillerinden Farsça, Kurmancî ve Zazakî'de ortak atasözlerinin hikâyelerini ve kaynaklarını konu edinmektedir. Yer yer atasözleriyle ortak olan Arapça ve Türkçe atasözlerine de yer verilecektir.

Atasözleri halkların tarihi süreçte şekillenen yaşam biçimini, adet ve geleneklerini ifade eden yasalar hükmündedir. Atasözleri yüzyılların geçmesiyle şekillenir ve toplumun ahlâkî, dinî ve dünyevî değerlerini ifade ederler. Toplumların tarihsel kültürünü kuşaktan kuşağa aktarırlar.

Bu makale, aynı konuda daha önce bu derginin muhtelif sayılarında seri halde yayımlananların yedincisidir. Bu makalede düşmanlık ve barışla ilgili halk arasında yaygın *kuyruk acısı* deyimi ve ilgili atasözleri ile hikâyeleri incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Atasözü, Hikâye, Düşmanlık, Kuyruk Acısı, Farsça, Kurmancî, Zazakî.

Abstract

This article is about comparative folk literature. It deals with the story of the common resources of the languages of the ancient peoples of the Middle East such as Persian, Kurmanji and Zazakî. It will partly touch on the common Arabic and Turkish proverbs

1 Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi (hciftci@bingol.edu.tr).

Proverbs are the rules that express lifestyles, customs and traditions of the peoples which are formed along the centuries. Proverbs are shaped by the passing of centuries and they express moral, religious and worldly values of the society. They transfer the historical culture of the society from generation to generation.

This is the sixth article of the previously published articles on the same subject in the other issues of the journal in series. This article examines hostility and peace that is found in the widespread idiom *kuyruk acısı* 'desire for revenge' (lit. tail pain) and related proverbs and stories.

Keywords: Proverb, Story, Hostility, Desire for Revenge, Persian, Kurmanji, Zazaki

Giriş

Bu makale seri halde yayımlanması düşünülen Kurmancî, Zazakî ve Farsî ortak deyim veya atasözleriyle ilgili makalelerin yedincisidir. Diğerleri daha önce Bingöl Üniversitesi *Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*'nin farklı sayılarında yayımlanmış ve ilgili bazı ortak atasözleri *konu, anlam ve biçim* açısından analiz edilmişti.

Bu makalede de insanlardaki hırs, tamah, açgözlülük, sahiplenme vb. dürtülerin baskısıyla hareket etmenin doğurduğu zarar neticesinde oluşan düşmanlık, kin, nefret ve öç almayı konu edinen Ortadoğu ve bilhassa İslâm kültüründe ortak atasözleri ve hikâyelerine yer verilecektir. Çok defa toplumsal hayatta hırs ve açgözlülük dürtüleriyle akıl ve tedbir yerine duygusalılık ve fevrilikle hareket edildiği zaman kişiler veya guruplar arasındaki olağan akış veya dostluk aniden düşmanlığa ve nefrete dönüşebilir. Kin ve düşmanlık da taraflar arasında bir dizi kötü gelişmelere yol açtıktan sonra, eski haline döndürme arzusu hayal olabilir.

Örneğin iki şahıs, aile, kabile yahut iki aşret ya da iki kavim arasında geçmişte yaşanan husumet sonucu oluşan zarar ve zayıttan sonra bir tarafın diğer tarafla iyi niyetle veya çıkar icabı, eski husumeti unutup barışarak dostluk kurmaya teşebbüs ettiği zamanlarda diğer taraf veya araçlar bunun imkânsızlığını ima ederken dile getirdiği bazı deyim veya ortak atasözleri vardır.² Nitekim Türkçede "kuyruk acısı" ve "yılan hikâyesi"; Farsça "kuyruğu kesik yılan"; Kurmancî "marê qut u gora sipî (kuyruğu kesik/kopuk yılan ile mermer mezar)"; Zazakî "werêameyîşê marê qolî (Kuyruğu kesik/kopuk yılanla barış)" vb. deyimler ve ileride görüleceği gibi içerik olarak bunlara benzeyen atasözleri bu tür durumlarda kullanılmaktadır.

2 Rahmândûst, Mustafa, *Fovt-ê Kûzezerî: Meselhâ-yê Fârsî û Dâstânâ-yê Ân*, Tahran 1390 hş., I, 327.

Bu makalede de aktarılacak atasözleri ve hikâyeleri fabl türü olup kahramanları, düşmanı sembolize eden *yılanla çiftçi* veya *yılanla çoban* yahut *yılanla bahçivan* ve yardımcı figür olarak da bunların öğullarıdır.

Çok eski dönemlerde insanlar, tapmaya varıncaya kadar yılanları kutsal saymış olsa da³ genel anlamda ve halk kültüründe bu iki tür birbirine düşman olarak bilinir. Yunan mitolojisinde yılanlar çoğunlukla ölümle, yok etmekle ve tehlikeli düşmanla ilişkilendirilmiştir. Fakat kötülük ve şerri sembolize ettikleri söylenemez. Bazı halk inançlarına göre yılanlar yürüyüşüne çıkan yeraltındaki ruhları sembolize ederler. Şiva'nın (Hint tanrısı) boynunda büyük bir yılan yer alırken, Vişno tasvirlerde genellikle yedi başlı bir yılan üzerinde yahut bir büyük yılanın lifleri arasında uyumuş haldedir. Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerinde yasak meyveyi yeme konusunda Âdem ile Havva'yı kandırmada şeytana yardım etmekte rol alır. Kur'an'ın ilgili kıssasında Hz. Musa'nın asası yılanla dönüşür ve Allah'ın gücü yılanla tecelli eder.⁴ İleride verilecek bir Kürtçe hikâyede de yılanların dilini öğrenmeye çalışan yılan tutkunu bir adam (Marbengi), sonunda yılan dilini öğrenir ve bu düşmanlığın sebebini yılanla sorar. Yılan da düşmanlığın nedenini, genelde semâvî dinlerin kültüründeki, Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulması hikâyesinde yılanın şeytanın cennete girmesine yardımcı olmasına bağlar.⁵

Kurmancî'de “marê reş/reş-mar”, “marê sor” ve Zazakî'de “mar siya”, “mar sür”: *karayılan*, kızıl/kırmızı terkipleri kinayeli olarak *nefret edilen/zarar verici düşman* veya kişi için kullanıldığını çok duydum. Aktarılacak konuyla ilgili hikâlerin bazısında da karakter yılan karadır.⁶

I. İlgili Bazı Ortak Atasözleri ve Deyimler

Örneğin *düşmanın dost olmayacağı* algısının, Ortadoğulu Müslüman birçok halk arasında ortak atasözleriyle ifade edildiği görülür:

a) F (Farsça):

دشمن هرگز دوست نگردهد.

3 İran (bilhassa Elamitler döneminde) başta olmak üzere Ortadoğulu bazı toplumlarda m.ö. 5000-2000 yıllarda yılan kutsal sayılmış ve 2000'li yıllarda da yılanla tapınmaya başlanarak devam etmiştir. Bu husustaki ayrıntı bilgi için bk. Resmî, ‘Âtike, “Neçş-ê Îrâniyân der Peydâyîş-ê Nemâd-ê Pizişkî”, *Faslnâme-ê Târîx-ê Pizişkî*, Yıl: 4, Sayı: 10, Bahar 1391 hş., s. 33-77.

4 Zülfiqârî, H.-Şirâzî, A. E., *Bâverhâ-yê 'Âmiyâne-ê Merdum-ê Îrân*, Neşr-ê Çeşme, Tahran 1394 hş., 977.

5 Sinan Gündoğar, *Kürt Masalları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2015, 154.

6 **Not:** Kurmancî ve Zazakî atasözleri ve hikâyelerinde hatta sözcüklerde, her bir grup kendi içinde lehçe veya ağız farkından yahut yazarların benimsediği alfabeden dolayı imlânın farklı olması, alıntılarının orijinal şekillerinden kaynaklanmaktadır.

Düşmen hergiz dûst ne-gerded.

Düşman asla dost olmaz.

دشمن دوست نگرده و چغندر گوشت نگرده.

Düşmen dûst ne-gerded û çuğunder gûşt ne-gerded.

Düşmandan dost olmaz ve çöğendirden et olmaz.

b) K (Kurmanci):

Dinya bît dost, dijmin nabît dost.

Bütün dünya dost olsa da düşman dost olmaz.

Rî/rih dibe bost, lê dujmin nabe dost.

Sakal karış (kadar) olur, düşman dost olmaz.

Neyar tu carî nabe yar.

Düşman asla dost olmaz.

c) Z (Zazaki):

Duşmen nebeno duest/dost.

Düşman dost olmaz.

Dısmê dost nêbeno, dost dısmê nêbeno.

Düşman dost olmaz, dost da düşman olmaz.

d) S (Sorani):

Dûşmen nâwê be dos, bêgâne nâwê be xuwiş.

Düşman dost olmaz, el akraba olmaz.

Ne şîr-î veşter, ne dîdâr-î 'ereb.

Ne deve sütü ne Arab'ın yüzü.

e) T (Türkçe):

Düşmandan dost, ayıdan post olmaz.

Düşman dost, yılan derisi post olmaz.

2. Bu konudaki bazı ortak atasözlerine göre eski düşmanlar veya ataların ve babaların düşmanları evlatlarının dostu olamaz. Düşmanlık nesiller boyu devam eder. Eski düşmanlığı gerçek dostluğa dönüştürmek de imkânsızdır.

a) F:

دشمن كهنه/ قدیم دوست نمی شود.

Duşmen-ê kohne/ qedim dûst ne-mî-şevêd.

Eski düşman dost olamaz.

دشمن دیرین رفاقت نپذیرد و پوست سگ دبّاغت.

Duşmen-ê dîrîn refâqet ne-pezîred û pûst-ê seg debbâget.

Eski düşman arkadaş olmaz, it derisi işlenmez. (Azeri atasözü)

دشمن قدیمی دوست نمی شود، نمد سیاه سفید.

Duşmen-ê qedîmî dûst ne-mî-şevêd, nemed-ê siyâh sefid.

Eski düşman dost olmaz; kara keçe ak olmaz. (Türkmen atasözü)⁷

نه شیر شتر نه دیدار عرب.

Ne şîr-ê şutur ne dîdâr-ê ‘ereb.⁸

Ne deve sütü ne Arab’ın yüzü.

تا مرا دم ترا پسر یاد آید، نه شیر شتر نه دیدار عرب.

Tâ merâ dum turâ piser yâd âyed, ne şîr-ê şutur ne dîdâr-ê ‘ereb.⁹

Sen oğlamı hatırladıkça ben kuyruğu; ne deve sütü ne Arab’ın yüzü!

تا مرا دم ترا پسر یاد است دوستی من و تو بر باد است

Tâ me-râ dum tu-râ pişer yâd-est; dûsti-yê men û tû ber-bâd-est.¹⁰

*Ben kuyruğu sen oğlamı hatırladıkça; bizim dostluk arzusu boştur.*¹¹

b) K:

Dijminên/Neyarên bavan nabin dostê lawan.

Dijminê bavê nabe dostê lawê.

*Marê qut u gora sipî.*¹²

Kuyruğu kesik/kopuk yılan ile mermer mezar.

c) Z:

Dışmên babiya/on nêbên duest laca/on.

Dışmên pîr u kala/on nêbên duest laca/on.

Dışmın pê’r ewladan yê’r dost nêben o.

Baba düşmanı evlada dost olmaz.

Dışmenê bav û kalikandê kê nêbeno dostê qicandê kê.

Ataların düşmanı evlatların dostu olmaz.

Dısmênê pi nêbeno dostê lazi.

Baba düşmanı evlada dost olmaz.

7 Bu üç atasözü için bk. Zûlfiqârî, Hesên, *Ferheng-ê Bozorg-ê Zêrbu’l-Meselhâ-yê Fârsî*, I-II, Tahran 1388 hş.

8 Hikâyesi ileride gelecek.

9 Hikâyesi ileride gelecek.

10 Hikâyesi ileride gelecek.

11 Hikâyesi ileride gelecek.

12 Hikâyesi ileride gelecek.

Dısmênê pi u qahki demgê dost nêbenê.
 Ataların düşmanı evlatların dostu olmaz.
Werêameyîşê marê qolî
 Kuyruğu kesik/kopuk yılanla barış

d) S:

Rêge bengûs nâwê, dûşmen be dûs nâwê.
 Yol arşınla ölçülmez, düşman da dost olmaz.
Bêgâne be-xuwîş nâwê dûşme niç dûs nâwê.
 El akraba olmaz, düşman asla dost olmaz.
*Ne mar kilî le bîr deçê ne baxewan kurî.*¹³
 Ne yılan kesik kuyruğu unuttur ne de bahçıvan oğlunu.

e) T:

Domuz derisinden post olmaz, eski düşman dost olmaz.

“Domuzun her şeyi İslam dinine göre pis, yani dışkıdan farksız olup ne yapılsa yapılsın temizlenemez. Dolayısıyla böyle bir hayvanın derisinin seccade olarak kullanılması ya da üzerinde oturulması mümkün değildir. Eski düşman da domuz derisine benzer. Ne kadar yakınlık gösterirse gösterebilir, kendisine inanmamalı; çünkü böylelerinin dost olması mümkün değildir.”¹⁴

Ne Şam'ın şekeri ne Arab'ın yüzü.

*Sende çocuk, bende kuyruk acısı oldukça biz dost olamayız.*¹⁵

Azeri Türkçesi:

Eski düşmen dost olmaz it derisi post olmaz.

*Düşmenden dostluq ummak od ile pamuqî bir yere yığmak.*¹⁶

*Aylanın qoyrûq yarası, çubanın oğul yarası yaddan çıxmaz.*¹⁷

II. İlgili Hikâyeler

Geçmişte düşman olan insanların, düşmanlığa son verip tekrar dostluk kurmaya yönelik çabanın olumlu bir sonuç vermeyeceği konusunu işleyen ve taraftardan derlenen hikâyeleri iki grupta değerlendirmek ve bunların izlerini eski İslâmî kültürel birikimde aramak yerinde olacaktır.

13 Hikâyesi ileride gelecek.

14 Albayrak, 363.

15 Hikâyesi ileride gelecek.

16 Muctehîdî, Ali Aşğır, *Türkî Dilinde Meseller*, Tebriz ts., s. 40, 160.

17 Hikâyesi ileride gelecek.

1. Ne deve sütü ne Arab'ın yüzü

Konuyla ilgili İran kültüründe yazılı şekli çok eskilere daynan ve çeşitli şairler tarafından şiirde işlenen ve aşağıda üç şekli aktarılan şu ünlü atasözüne bakalım:

نه شیر شتر نه دیدار عرب / نه دیدار تازی نه شیر شتر / نه دیدار عرب نه شیر شتر

Ne deve sütü ne Arab'ın yüzü veya *Ne Arabın yüzü/yurdu ne deve sütü*¹⁸ şekillerinde çevrilen bu meselin, Osmanlı Türkçesinde atasözü olarak karşılığı, Şinasi'nin eserinde *Ne Şam'ın şekeri ne Arab'ın yüzü* şeklinde verilmiştir.¹⁹

Alanın asıl uzmanı Ali Ekber Dehxodâ, İranlı şairlerin bu meseli şiirlerinde nasıl kullandığını örnek beyitlerle açıklarken, tarihsel açıdan bir hayli eski olduğunu da ortaya koymuş olur.

Dehxodâ meselin içinde yer aldığı, *İhyâu 'Ulûmi'd-dîn*'in bir elyazması haşiyesinde söyleyeni meçhul şu iki beyti nakletmiştir:

Cimrilerden isteme, hayat ve eğlence masrafını

Zira o eğlence, isteme cefasına değmez.

Deve sütü hoştur, çölde susuz kalmışlara,

Ama ***Arab'ın yüzünü görmeye değmez.***

Hakânî-i Şîrvânî (ö. 595/1199) de bir beyitte meseldeki Arap sözcüğü yerine Türkmen sözcüğünü kullanmıştır:

Deve sütünde lezzet aramam

Türkemen'in ekşi suratını görünce.²⁰

Ünlü şair Sa'dî-î Şîrâzî (ö. 691/1292) de bir beyitte bu meseli şöyle kullanmıştır: *Hizmet ile hilatı terk ettik; Ne Arap diyarı ne deve sütü.*²¹

Hicrî VIII. (XIV) asırda yaşamış Selmân-i Sâvecî (ö. 778/1376) de bu meseli iki şiirde şöyle dile getirmiştir:

Ne deve sütünü iste, ne Arab'ın yüzünü

Ne Arap diyarını ne deve sütünü.²²

Arab'ın süt tulumcuğuyla ne işin var

Ne Arap diyarı ne deve sütü.²³

18 Şekûrzâde, İbrahim, *Deh Hezâr Meşel-ê Fârsî*, Meşhed 1372 hş., 683

19 Şinasi, *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye*, (haz. Süreyya Beyzadeoğlu), 2003, 191.

20 Bu örnekler için bk. Dehxoda, *Emsâl*, IV, 1853.

21 Şekûrzâde, 685.

22 Bu örnekler için bk. Dehxoda, *Emsâl*, IV, 1853.

23 Dehxoda, *Emsâl*, IV, 1850.

2. *Kuyruk acısı*

Kuyruk acısı veya *yanan hikâyesi* deyimleri, Türkçede mecaz olarak *hınç* ve *öç alma* anlamında kullanılır. Farsça'da ise *Mar-ê dum-burîde*, *Mar-ê dum-gusiste*, *Mar-ê dum kende* (kuyruğu kesik/kopuk/kazılmış yılan) şeklindeki bu üç deyim mecaz olarak *kindar düşman* ve *kindar kişi* anlamında kullanılır.²⁴ Daha çok deyim ilk şekli yaygınlık kazanarak nerdeyse bin yıldır İran şirinde ve nesrinde yer bulmuştur. Örneğin ünlü şair Firdevsî (ö. 1020) Siyâvûş'un hikâyesini anlatırken bu deyim bir beyitte şöyle kullanmıştır:

Yılanın kuyruğunu kesti ve başını yaraladı

Vücudunu da atlasla örttü.

Örneğin ünlü şair Selmân-i Sâvecî (ö. 778/1376) ikinci deyim şu şekilde kullanmıştır:

Yılanın kuyruğunu koparınca, başını ezmek lazım

Kuyruğu kopmuş yılanın işi, sıradan iş değildir.

Hicri V. (miladi XI) yüzyılda yazılan *Târîh-i Beyhakî*'de de şu ifade yer alır: Ve Ali Tigîn gerçekten düşmandır ve ***kuyruğu kazılmış yilandır***. Çünkü kardeşi Toğa Han'ı Belâsâğon'de önceki emirin yardımıyla iktidardan düşürdü.

Düşman asla dost olmaz.²⁵

Mar-ê dum-burîde (kuyruğu kesik yılan), deyimiminin Farsça şekli Osmanlı coğrafyasında oluşan kültür ve edebiyata da yansımıştır. Örneğin Alaeddin Ali (ö. 1543) *Hümâyunnâme* (Matbaa-ı Bulak 1838, 439) adlı eserinde “Padişah bu muhîb vâkı'aların nehîbinden *mâr-ı dum-burîde* ve merdum *mâr-gezîde* gibi pîçân oldu.”

Ahmed Vâsif Efendi (ö. 1806)'nin *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâyikü'l-Ahbâr* (Darüttibaatü'l-Âmîre 1804, 31) adlı eserinde ve başka Osmanlı yazarları da aynı Farsç deyimini eserlerinde kullanmıştır

Aynı şekilde yukarıda işaret edildiği gibi Farsça “Ben kuyruğu sen oğlanı hatırladıkça; benle senin dostluk arzusu boşunadır”; Kurmanci “Marê qut u gora sipî (Kuyruğu kesik/kopuk yılan ile mermer mezar); Zazaki “Werêameyîşê Marê Qolî (Kuyruğu kesik/kopuk yılanla barış)” vb. deyimler iki tarafın (iki kişi, kabile, aşiret, millet, toplum vs. düzeyde de olabilir) daha önce yaşanan ve unutulmayan taraflardan birini aşırı inciten kötü bir olaydan dolayı öç almayı işaret eder. Birçok ve deyim gibi, bu ifade de geçmişten günümüze gelen bir masal veya hikâyeden alınmış ve onun asıl özünü işaret eder. Yani bir *meselin* (gerçek veya hayal ürünü hikâye veya masalın), gerekli görüldüğü durumlarda *darbimesel* halinde ifade edilmesidir.

24 Bk. Dehxodâ, *Luğetnâme*, “mâr” maddesine.

25 Beyhaqî, Ebû'l-Fazl Muhammed, *Târîh-i Beyhaqî* (nşr. Ali Ekber Feyyâz), meşhed 1383 hş., 112 Krş. Dihxodâ, *Luğetnâme*, “Mar” maddesi.

Sonuç olarak yukarıda incelenen ve aşağıda da hikâyeleri verilecek deyim ve atasözleri şu durumlarda kullanılır.

1. İki kişi veya grup birbirlerinin kalbini kırdıktan sonra barışsalar bile o kırgınlığın tamamen giderilmeyeceğini ifade etmek için söylenir.²⁶

2. Bir tarafın veya kişinin yarar veya fayda elde etmek için karşı tarafla karşılaşmak veya onunla bir iş yapmak istenmediği zaman söylenir.²⁷

3. İki şahıs, iki aile veya iki kabile yahut iki aşret ya da iki kavim arasında geçmişteki husumet sebebiyle yaşanan bir dizi tatsız olaydan sonra bir tarafın diğer tarafla iyi niyetle veya çıkar icabı, eski husumeti unutup barışmaya ve dostluk kurmaya teşebbüs ettiği zamanlarda diğer taraf veya araçlar bunun imkânsızlığını ima ederken söyler.²⁸

Aşağıda görüleceği gibi bu konuyla ilgili bazıları aynı bazıları da biraz farklı versiyonlarda Farsça, Kurmancî, Zazakî, Sorani ve Türkçe birçok ortak hikâye oluşarak zengin bir kültür meydana gelmiştir.

Farsça Hikâyeler

İran kültüründe bu mevzu ile ilgili atasözü ve deyimlerin kaynağı sayılan birçok hikâye ve bu hikâyelerin birçok varyantı mevcuttur.

F1. Sen oğlanı hatırladıkça ben kuyruğu; ne deve sütü ne Arab'ın yüzü!

تا مرا دم ترا پسر یاد آید، نه شیر شتر نه دیدار عرب.

Tâ merâ dum turâ piser yâd âyed, ne şîr-ê şutur ne dîdâr-ê 'ereb.

[Türkçe: *Ne Şam'ın şekeri ne Arab'ın yüzü!*]

Bedevî Arap ailesi bir çölde çadır kurmuş kendi sürülerini otlatmaya çalışıyordu. Bir gece biraz deve sütünü bir kâseye doldurup çömlek leğenin içine bıraktılar. Kazara oraya yakın bir hazinenin üzerinde yuvası bulunan bir yılan çömlek leğenin yanından geçerken kâsenin içindeki sütü içti ve bir altın getirip sütün yerine kâsenin içine koydu. Ertesi sabah uyanan bedevî aile süt kâsesinde altını görünce sevindi ve ertesi gece yine deve sütünü kâseye koyup aynı yere bıraktı. Yılan da yine geldi, sütü içti ve onun yerine bir altın bıraktı.

Bu iş birkaç kez tekrarlanınca bedevî Arap kendi kendine dedi: Pusu kurarak altınları getiren kişiyi yakalayıp onun bütün altınlarına el koysam daha iyi olur. Akşam olunca Arap adam pusuya yattı. Geceyarısı bir yılanın oraya geldiğini gördü. Arap yılanı öldürmek için kazmayı attı, yılanın başını koparacağı yerde, kuyruğunu kopardı ve yılan kuyruksuz şekilde kaçıp kurtuldu. Bedevî

26 Oncu, Mehmet, *Gotinên Pêşiyân*, Enstîtuya Kurdî, Stenbol 1992, 172.

27 Rahmândûst, I, 327.

28 Rahmândûst, II, 326-327.

Arab uyuduktan bir süre sonra yılan geri döndü ve onun delikanlı oğlunu soktu. Arap ailesi sabah uyanınca oğllarının ölmüş olduğunu gördü ve onu gömdükten sonra oradan göçüp gitti.

Gittiği yerde bir süre kuraklık oldu, bedevînin koyunları ve hayvanlarının çoğu açlıktan telef oldu. Bedevî hanımıyla konuştu, yılanın kendilerine altın getirdiği yere geri dönmeye karar verdiler. Yılanın yine onlara altın getireceğini ümit ediyorlardı. Kısacası aynı yere geri geldiler ve geçmişte yaptıkları gibi kâseye deve sütü koyup beklemeye başladılar. Sonuçta yılan geldi ama sütü içmedi ve dedi:

- Ey zavallı! Git, sen aklını yitirmişsin. *Sen oğlanı hatırladıkça, ben kuyruğu; ne deve sütü ne Arabın yüzü.*²⁹

F2. Ne deve sütü ne Arab'ın yüzü

نه شیر شتر، نه دیدار عرب

Ne şîr-ê şutur ne dîdâr-ê 'ereb.

[Türkçe: Ne Şam'ın şekeri ne Arab'ın yüzü]

Bir bedevi Arap bir Acem'le tanışıp dost olmuşlardı. Şehirden ve insanlardan uzak bir çölde yaşayan Arap, ne zaman bir iş için şehire gelse, şehirli dostu deve sütünü sevdiği için ona bir miktar süt getirir, evine gider gece onda misafir kalırdı. Bir vakit geldi Arap uzak bir mıntıkaya gitti ve bir süre şehre gelemedi. Bu durum uzun bir süre devam edince şehirli dost, Arap dostunu hem ziyaret etmek hem de çok sevdiği deve sütünü doya doya içmek için onun yanına gitmek istedi. Uzun bir süre yol gittikten sonra Arab'ın çadırına ulaştı. Henüz yolculuk yorgunluğunu üzerinden atmamıştı ki bir toz fırtınası koptu ve çöldeki tozu toprağı onun üstüne başına döktü. Ardından şiddetli bir yağmur yağmaya başladı ve korkunç bir sel koptu. Sabaha kadar korkunç gök gürlemeleri, yıldırım çakması onun uykusunu iyice kaçırdı. Hırsızların korkusundan uyanık duran çoban sesleri, köpek havlamaları, hayvanların kulak tırmalayan sesleri, her taraftan esen rüzgârlar ve yağın yağmurlar şehirli Acem adamı öyle işkencye soktu ki sabah olur olmaz sırlı sıklam elbiselerle canı boğazına gelmiş zavallı bir halde atına bindi ve memleketine doğru yola düştü. O tehlikeli ortamdan canını kurtarınca dedi: “*Ne deve sütü ne Arab'ın yüzü.*”³⁰

29 Vekiliyân, Seyyid Ahmed, *Temsil ü Mesel*, 1395 hş., 479-480; krş. Zülfiqârî, Hesên, *Dâstânâ-yi Emsâl*, İntişârât-i Mâzyâr, Tahran 1385 hş., 846; krş. Hesên Berecî, “Kârburd-ê Şutur der Kinâyât ü Meselhâ-yê ‘Âmiyâne”, *Devvumîn Kongre-i Beynelmileli-yê Şutur*, Dânişgâh-ê Hurmuzgân 2-3 Behmen 1395 hş.

30 Zülfiqârî, *Dâstânâ-yê Emsâl*, 846-847.

F3. Ne ben kesik kuyruğumu unuturum ne sen içindeki acıyı

نه دم بریده من از یادم می رود، نه داغی که تو در دل داری

[Ne dum-ê burîde-ê men ez-yâdem mî-reved, ne dâğî ki tû der dil dârî]³¹

Derler ki bir bahçıvan varmış, hergün bir ağacın dibine bir tas süt koyarmış ve o civarda bulunan bir yılan gelip sütü içer ve bahçıvanın bu muhabbeti hatırına bir altın sikke sütün yerine tasın içine bırakıp gidermiş. Bu iş uzun süre devam etmiş. Neticede birgün bahçıvan yolculuğa çıkar ve oğluna, yılanın içip yerine altın sikke koymasını için hergün bir kâse sütü o ağacın dibine bırakmasını ve altınları almasını tembihler. Oğlu da birkaç kez bu işi yapar. Ama birgün yılanı öldürüp bütün sikkeleri karnından almak fikrine kapılır. Oğlan bir köşede saklanır, yılan ortaya çıkar çıkmaz başını süt kâsesine daldırınca baltayla yılanı saldırır ve yılanın kuyruğu kopar. Yılan da döner bahçıvanın oğlunu sokar ve çocuk hemen ölür.

Bahçıvan seferden dönünce oğlunun öldürüldüğünü öğrenir. Bir süre ağlayıp sızladıktan sonra altın sikkeleri düşünmeye başlar. Süt dolu bir kâseyi aynı ağacın dibine bırakır ve kuyruğu kesik yılan çıkıp gelene kadar bekler. Fakat yılan süt kâsesine iltifat etmez ve der:

- Ey Bahçıvan! Süt kâsesini al, git işine bak! Bırak da kuyruk acısıyla rahat öleyim.

Bahçıvan der:

- Bu nebiçim konuşma? Gel eskiden olduğu gibi dost olalım. Ben hergün sana süt vereceğim, sen de bana bir altın sikke ver.

Yılan der:

- Ey Bahçıvan! Bunu iyi bil, biz ikimiz sağ kaldıkça, ne ben kesik kuyruğumun üzüntüsünü unuturum ne sen içindeki acıyı.³²

F4. Ben kuyruğu sen oğlanı hatırladıkça; dostluk arzumuz boştur.

تا مرا دم ترا پسر یاد است دوستی من و تو بر باد است

Tâ me-râ dum tu-râ pişer yâd-est; dûsti-yê men û tû ber-bâd-est.

31 Hikâyeyi kaydeden yazar atasözünün kullanıldığı durumu şöyle açıklamıştır: İki kişinin hususmet nedeniyle birinin diğerine bir darbe vurduktan sonra o ikisinin barışmak veya dost olmak arzusu göndeme geldiği zaman o eski kin ve nefretin hala devam ettiği ve kurulacak dostluk ya da barışın gerçekçi olmadığı anlaşılınca denilir ki: “Ey baba! Hikâyemiz, bahçıvanla kuyruğu kesilen yılanın hikâyesine benzer. Yılan bahçıvana dedi: “Ne ben kesik kuyruğumu unuturum ne sen içindeki acıyı.” Bk. Vekiliyân, *Temsil û Mesel*, 485.

32 Vekiliyân, *Temsil û Mesel*, 485. Bu kaynakta bu hikâyenin altı varyantı mevcuttur. 1 ve 2. varyantta kahraman Bedvî araptır, süt de deve sütüdür. 3. ile 4. varyantta kahraman, köyde çobanlık yapan bir yoksul adamdır. Buraya alınan 5.'sinde bahçıvan, 6. varyantta bir deve kervancısıdır. Bk. a.g.e., 479-487.

Derler bir adam bir yılanla dost oldu. Adam hergün yılanla bir kâse süt götürürdü, yılan da bir altın sikke kâseye bırakırdı. Adamın oğlu bu macerayı öğrendi ve yılanı öldürüp karnındaki bütün altınları toptan almaya karar verdi. Yılan oğlanın bu planını anladı ve oğlanı zehirli iğnesiyle öldürdü. Babası oğlunun intikamını almak için yılanı öldürmeye karar verdi. Yılan inine girerken balta ile ona saldırdı. Balta darbesiyle yılanın kuyruğu koptu; ama yılan canını kurtardı.

Bir süre sonra adam yılanla barışıp eskisi gibi altın sikkeleri almayı düşündü. Fakat yılan adama dedi:

- *Ben kuyruğu sen oğlanı hatırladıkça; bizim dostluk arzumuz boştur.*³³

F5. Ben kuyruğu sen oğlanı hatırladıkça; dostluk arzumuz boştur.

تا مرا دم ترا پسر یاد است دوستی من و تو بر باد است

Tâ me-râ dum tu-râ piser yâd-est; dûsti-yê men û tû ber-bâd-est.

Derler fakir bir çoban bir kâse süt sağdı, bir kayanın kenarına bıraktı ve işine gitti. Geri döndüğünde kâsenin boşaldığını ve içinde bir sikke olduğunu gördü. Bu olay tekrar tekrar gerçekleşti, çoban bu şekilde ekmek ve servet sahibi oldu. Çoban günlerden bir gün olup bitenleri anlamak için pusuya yattı. Baktı, bir yılan geldi, sütü içti, kâseye bir sikke koydu ve gitti. Bu hal bir süre devam ettikten sonra çoban hanımıyla birlikte kutsal bir ziyaret için yolculuğa çıktı ve sürüyü oğluna teslim etti. Çoban yolculuğa çıktıktan sonra da macera aynen devam etti. Sonuçta oğlu bir gün vesveseye düştü ve kendi kendine; muhtemelen bu yılanın ini bir hazinenin üzerindedir; iyisi onu öldürüp hazinenin tamamını ele geçireyim, dedi. Çobanın oğlu bir kazmayla yılanı öldürmek istedi. Yılanın kuyruğu koptu ama yılanın ısırığıyla yerinde can verdi. Koyun sürüsü de sahibsiz kaldığı için telef oldu. Çoban yolculuktan döndü, olaydan haberdar oldu. Bir süre üzümlü yas tuttuktan sonra tekrar kara günler yaşamaya başlayınca yabana çıktı, yine bir kâse süt kayanın dibine bıraktı ve yılanı süt içmeye davet etti. Oğlunun cahilce davranışından özür diledi. Yılan çobanın bu sözlerini duyunca dedi:

- Ey adam! Ne ben kesik kuyruğu unuturum ne sen evlat acısını; ikimiz de birbirimizden nefret edeceğiz. Bu sebeple birbirimizden ayrılmalı ve uzaklaşmalıyız.

- *Ben kuyruğu sen oğlanı hatırladıkça; dostluk arzumuz boştur.*³⁴

33 Rahmândüst, II, 326-327.

34 Sohrabînjâd, Muhammed, <https://www.iranboom.ir/shekar-shekan/zabanzad/3853-ta-maradom-va-tora-pesar-yad-ast.htm> 1 (erişim 04.06.2019; 20:15)

Kurmanci Hikâyeler

K1. Marê qut û gora sipî

[*Kuyruğu kesik yılan ve mermer mezar.*]

Dibên merivek rezekî wî baş hebû, marek di bin rezê wî de cihê xwe çêkirbû. Çi sibeha ku biçûwa nav rezê xwe, ewî marî zêrek li ser rîya wî datanî.

Demek dirêj wî û mar bi hev re bihurandin, dibe tumayî ket dilê xwedîyê rez, got: Eger gencek (yanî xezînak) di bin vî marî de tuneba, her roj zêrek nedavêt ser rîya min, divê ez vî marî bikujim û bin cihê wî vedim, gencê tevdî ji xwe re derxim.

Sibehê rahişt tevrikê xwe û berê xwe da rez wek her car. Mar wek berê zêrek jê re danî û vegerya [vegerîya]. Lê berî ku mar bighê cihê xwe mêrik tevir anî mar, wek buhustikê ji terya mar birrî, û mar çû cihê xwe.

Ya dina rojê [roja din]kurê mêrik hate nav rez, mar ji paş ve hat û bi kurik veda û kurik kuşt. Nîvro bû, kurik nehat mal, dê û bavê wî lê gerîyan nedîtin. Lê yekî gundî go mi vê sibehe kurê we dî çû nav rez. Dema hatin nav rez dîn ku mar bi kurê wan vedaye û kurik mirîye. Xwedîyê rez rabû gora lavê xwe di nav rez de kola û veşart û qubeke sipî li ser gora layê xwe avakir.

Rojekê xwedîyê rez û yekî gundî hatin nav rez, mêrik li hember cihê mar sekinî û banê kir:

- Birayê mar were wek berê emê bibin dostê hev.

Yê gundî lê vegerand û got:

- Ma hûnê çawa ji nû ve bi hev bawer bibin, *tirba sipî û marê qut*.³⁵

K2. Destebiratîya mar u hecî

[*Yılan ile hacının dostluğu.* Hikâyenin *kıssadan hisse* kısmından meselin başlığı şöyle olmalı: *Tu li dora xwe bigerî kure xwe nebînî, ez li ber xwe binêrim boçika xwe nebînim*: sen etrafına bakınca evladını görmezsin; ben kendime bakınca kuyruğumu görmem]

Digotin carekê zilamek hebû. Di hinduruyê mala wî de li nêv kewarê quleka marekî hebû û çiqas roj, wî marî ji xwedîyê malê re zêrek ji bine erdê dianîder û dîsa vedigerîya qula xwe. Li gor gotinan, xwedîyê malê û mar, gelek caran bi hevdure, bi zimanê hal dipeivîn û qala kar û barên dinê û axretê dikirin. Herdukan destên biratîyê ji dabûne hev.

Ew zilam wer dewlemend bûbû ku êdî nedihate libatê. Lê belê xwedîyê malê, tu kesekî ji bi destebiratîya xwe û mar ne dihisanda û jin û zarûkên wî jî pê

35 Seydayê Tîrêj, *Serpêhatiyên Kurdan*, 31.

nedizanîyan. Pîrî ku perên wî pur bûbûn, hewîya [qineta] wan pêre neidhate û canê wî dixwirîya. Mêrik biryara xwe da ku wê here hecê.

Mêrik, kar û barên rêwîtiya hecê kir. Ji xwe re digot: “Çewa hebe heta ku ez ji mala Xwedê vegerim, wê destbirayê min kewarê tije zêr bike, ezê ewêzîya mesrefê riya hecê derînin!”

Mêrik, bi karwanê devan re, berê xwe da Hîcazê. Kevirê reş tu li kurî ez ha-time tewafa te! Lê belê destên wî timî di dilê wî de bûn û hema ji xwe re digot û dibiland: “Tafil kurê min î mezin bi mar bihese ûqisûmatekê bîne serê wî, yan jî were serê lêwik!” Çimkî kurê wî yê mezin, kurekî pur nahs û neseqîrî bû.

Çewa mêrik diçe bi rîya hecê ve, kurê wî yê mezin, li hindurûyê xênî, li perên bavê xwe yên veşartî digere. Lidor wê kewarê diçe û tê, ha ku dibîne, marek li ber kewarê xwe kirîye kilor û serê xwe danîye ser nîvê kilora xwe. Lawik hema yekê nake didu û das bilind dike, heta ku birî tede heye, li nîvê kilora mar dixê. Ji alê dûvê mar ve, weke du bihostan jê tê birîn. Mar jî xweçengê wî dike û pê vedide! Lawik, dibê fîdirim û li erdê pêj dibe! Ne îsal, weke ku ev heft sal e ew mirîye! Ew çend roj in, ku mar zêran derxistîye, li ser hev kom kirîye, tu kesek wan hilnedaye, mar jî miraq kirîye, ka çima destbirakê wî zêran hilnedaye!

Li ser mirina lêwik, di malê de, şûn û girîn dest pê kir. Termê lêwik anîn şûştin, kefen kirin û birin xistine tîrbê de. Xelk di hatin serxwêşîya wan, û fatîhe ji lêwik re dixwendin û digotin serî we saz be!

Piştî şeş mehan, xwedîyê malê ji rîya mala Xwedê vegerîya. Tevê gundîyan dîsa çûn serxwêşîya wî û ewî tewaf kirin. Kijanê gundî ku tê jî, berê pêşîn, nav kefa destê hecî ya rastê maç dike û fatîhe ji lawê wî re dixwîne. Hecî ji xwirme, kulek, tîzbî û ava zimzim didê! Gundîyan ji hecî re çewa ku mar bi kurê wî vedabû, gotin! Di dilê xwe de got: Hey ji xwe kur çûye, ez bawerim wê zêr jî ji destê min çûbin! Hecî çewa ku li ber marê xwe dikeve, hewqas li ber kurê xwe nakeve!

Bû derengîya şevê, civata hecî belav bû, hecî rabû çû ber kewar û gazî marê xwe kir! Berê pêşîn, ewî destê xwe li nav kewarê maland. Na xêr zêr li wir çî dikin! Ma[r] serê xwe ji qulê deranî. Wî û hecî kêfxweşî li hev dan. Lê belê hecî jî ponjdaye û mar jî!

Hecî got:

- Birakê mar, her çiqas kurê min naştî kirîye, ku dûvê te qut kirîye û te jî wî kuştîye, dîsa wek berê emê bi hev re destebiratîya xwe bimeşînin!

Mar bi ser hecî ve zivirî û got:

- Na hecî! Heta ku ez li dûvê xwe yê qut binihêrim û tu jî li kêlika kurê xwe yê mirî binihêrî, ez û te, em nikarin li hev û dinê binihêrin.³⁶

36 Zinar, Zeynelabidîn, *XWENÇE I: Gotinên Pêşîyan, Kilam-Dilok û Çîrok*, Stockholm 1989,

K3. Dil şûşe ye, carekê bişikê nacebire.

Dema dil were şikandin, çiqas efû bike û bibexşîne jî, li kesê ku ew şikândiye wekî ewil nikare binere.

Rojeke payîzê şivanekî pezê xwe bir çêrê. Pezê xwe têr çêrand, av da û anî li siya dareke mezin û kevnar mexel da. Dest avêt bilûra xwe û lê da. Deng û awazê wê ew qas xweş dihat ku ne bi tenê pezê wî, hemû ajalên din en kûvî jî bi muzîka wê serxweş û mest bûbûn. Şiven dît ku marekî reş û zir di bin berekî de sere xwe rakiriye û wisa rawestiyaye. Şivên fehm kir ku ew jî bi dengê bilûrê wisa rawestiyaye. Şivên fehm kir ku ew jî bi dengê bilûre re mest e, lê dîsa jî jî wî tirsî. Şivan çavên xwe li pelandarekî gerandin, bi destekî tiliyên xwe li ser kunên bilûre digerandin, bi destê xwe yê din jî dirêjî pelandarî kir, pelandar bi destê xwe xist ku li marî bide. Mar rewşa wî hest kir, xuşiya çû ket kuna xwe. Demekê ma. Piştî mar jî kuna xwe derket ku zêrekî Deqîyanûs di dev de, anî li pêşiya şivên avêt erdê.

Ji wê rojê pê ve mar û şivan bûne dostê hev. Ji ser vê yekê şivan her roj diçû, li bin wê dara mezin û kevnar behnekê li bilûra xwe dida, mar derdiket, zêrekî Daqîyanûs tîni davêt ber şivên û diçû, dîsa diket kuna xwe. Destbiratiya wan gelek zeman berdewam kir. Rojekê berê şivên ket li rêbarekê, gazî kurê xwe kir temî û qewitiyên mar lê kir û got: “Kurê min, bila timahî li te negire, ji ber ku timahî fenahî ye.”

Şivan diçe rêbara xwe. Kure wî jî pezê xwe derdixe, diçe cihê bavê xwe li bilûrê dixê. Piştî demekê mar serê xwe jî bin berî derdixe, dibîne ku bilûr ew e lê kesê ku bilûre dide ne ew kes e. Mar dibêje:

- Tu kî yi? Kure şivên xwe bi mar dide naskirin û dibêje:
- Bave min çû rêbarê, ez ji şuna wî hatim.

Mar dibêje:

- Ciyawaz nîn e.

Diçe piştî demekê zêrekî di devê de tê. Kurê şivên di dilê xwe de dibêje: “Bave min bêhiş û kêmaqil e. Ma çima ez ê marî nekujim? Ka çi gencîne di kuna wî de hene. Ez ê hemûyan bi carekê re bibim û xwe tenha bikim.”

Li ser vê hizrê kurê şivên pelandarek li marî firand. Pelandar boçika mar jê kir. Canê mar sot, bi gûzeka kurê şivên veda û yekpilê ew kuşt.

Mar li kûre şivên vegeriya û got:

- Hey bêtotik, ma bavê te negotibû te timahî fenahî ye.

Bi êşa dûvikê xwe çû kuna xwe. Roja din şivan li kurê xwe geriya. Ew li wî

218-219. Yazar duyularını devreye sokarak hikâyeyi doğal haliyle aktarmaktan ziyade hacıyı eleştirmeye odaklanmıştır.

cihî werimî dît. Bi çavên hêstir candekê wî anî veşart, tişteki ku bike tune bû. Piştî çend rojan hate wî cihî. Ji mar re got:

- Destebira, ka were em dostaniya xwe nûvejen bikin.

Mar li şiven vegeirî, got: “Destebira, bawer bike cihê dostaniyê nemaye. *Tu li dora xwe bigerî kure xwe nebînî, ez li ber xwe binêrim boçika xwe nebînîm* kerb û rika me ji dilê me dernakeve. *Dil şûşe ye, dema şikest êdî nacebire.*”³⁷

K4. Dil şûşe ye heke şikest nacebirit.

[*Kalp şişedir kırıldı mı onarılmaz. Hikâyenin kıssadan hisse kısmına bakılırsa meselin başlığı şöyle olmalı: To kurê xwe û ez serê dûvê xwe ne-bînîm: Sen oğlunu, ben kuyruğumun ucunu görmüyorum*]

Binyata vê gotinê dibêjin carekê şivanekî pezê xwe bir çolê bo çêrandinê, rojekê li semta darek mezin û sîbera wê xweş hat pezî jî wê têr xwarî hema qesta sîbera darê kir û mexel hat. Şivanî jî dest avêt bilûla [bilûra] xwe û pif kirê. “Seyê reş li pişt gîşiyê konê” berê xwe dayê marekê serê xwe wê li bin berekê ra deranî û guhdarî wî dikit. Şivên jî çavê xwe li pelên darekê gerand da tê werkit. Belê çawa wî bilûl [bilûr] danî marî got gişt û çû dibin berî da demek kêma û serê xwe deranî û zêrek avêt li ber şivan. Şivan û mar jî wê rojê bîn dostên êk herû [her roj] şivanê biçit bêhnekê li bilûlê [bilûrê] bidit û mar wê zêrekê bidite ewê pezê xwe bînit û bêt. Rojekê berê şivan ket li rêbarekê, bakir kurê xwe û gewîtîyên marî lê kirin û got:

- Lawê min emanet bila timahî te ne girit, çûnkî wekî dibêjin; temahî fenahî ye.

Roja paşî bab çû rêbera xwe û kur jî pezê xwe bir wêdê û dest avêt bilûla xwe û pif kirê. Marî serê xwe derxist pirsyar jê kir:

- Ka babê te?

Got:

- Babê min çû rêbarê.

Marî got:

- Ferq nîne to yan babê te.

Kurik pif kir bilûlê û marî guhê xwe dayê, heta got "bes e" û xwe berda di kunêda da zêrekê bînit. Belê jî berî bizivrit kurî li dilê xwe da got: “Bavê min nezana bo çî ez marî nakujim û ka çî zêr hene hemîya bi êk carî naînîm û xwe tena nakim!” Çavê xwe li pelendarekê gerand û hazir kir, çaxê mar derket û zêr avêt

37 Bk. Tarduş, İbrahim, *Bikaranîna Çîrokên Kurdî di Perwerdeya Zarokan de (Kürt Masallarının Çocuk Eğitiminde Kullanılması)*, Mardin Artuklu Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2015, 41-42. Tarduş bu hikâyeyi Oncudan aktardığını belirtir. Fakat elimdeki baskıdaki hikâyeye epeyce farklı olduğu için elimdekini esas aldım. Bk. Oncu, (Stenbol 1992), 172-173.

li ber û zivirî, kurî ew pelendar tê werkir. Temet çar tilya ji serê tilya wî qutkir. Mar ji hema lê zivirî û gotê: “Hey bê tûyte ma tu nizanî *temahî fenahî ye!*”

Û ji cih kur vekirê bi gozekê veda li cih da tamam kir, ne hişt ji cih bilivit.

Bab hingî ma û ma kur nehat. Dilê babê bi xişxiş ket û li ba wî misoger bi ku tişte wê bi serê wî hatî. Ji xwe ra got: Hebit-nebit kurê min ji timahiyê karê kuştina marî kirye û wî ji wê pêve daye, hey babooo. Aklê kurî se tê birî, nezanî ku çawa lê bî sihar yekser qesta cihê marî kir, berê xwe dayê cendekê kurê wî li wê erdê ye, hinde werimî ye! Serê xwê hejand û got: “Lao min to ji vî qasî tirsandî, belê te guhê xwe neda min, çunkî pê gotîye: *Aqlê kurî bi teyr ra firî.*” Paşî çû li ser devê kuna marî bakirê:

- Destebira... de rabe were em dostanîya xwe nûjen bikin.

Marî lê zivirand û Got:

- Destebira bawerke cihê dostanîyê nema ye, li navbeyna me da!

Babê got:

- Bo çî?

Marî got:

- Çunkî hingî to li dora xwe binêrî *to kurê xwe ne bînî û ez ber xwe binerim, serê dûvê xwe ne bînim*, kerb û kîna me ji dilê êk demakevit çunkî pê gotîye: *Dil şûşe ye, heke şikest hêdî nacebirit!* Vêca to bi xêr û ez bi selamet.³⁸

K5. Yılan tutkunu

[Hikâyenin kıssaden hisse kısmına göre başlık şöyle olmalı: *Sende evlat acırsı, bende de kuyruk acısı varken biz artık dost olamayız*]

Memleketin birinde yılanları tutkunluk derecesinde seven bir adam varmış. Bu yüzden ona “Yılan Tutkunu” “Yılan Âşığı” anlamına gelen “Marbengî” derlermiş. Marbengî karşılaştığı, tanıştığı herkesle dertleşir, yılan dilini öğrenmeyi ne kadar istediğini anlatırmış... Birçok kişi ona, “Gel vazgeç bu sevdadan. Yılanlar tüm canlıların düşmanıdır. Özellikle de insanların. İnsanlarla yılanlar arasındaki düşmanlık çok eskilere dayanır, barışıp anlaşmalarına imkân yoktur. Birçok insan senin gibi yılanlarla dost olmak istediye de büyük zararlar görüp bu dileklerinden vazgeçtiler. Yılanlar sana büyük bir zarar vermeden bu işin peşini bırak,” demişse de, Marbengî bu öğütleri dinlememiş.

38 Yazar hikâyeden sonra bu atasözünün hangi hallerde söyleneceğini de ekler: Vêca ev bî pê gotin, çi gava li navbeyna du mirovan da yan du mala da yan du gunda da neyartî û dilreşî û kerb û kîn zêde bibit heta bighit wî qasî hestî li navbeyna wan da bişkê û hindek bixwazin li navbeyna wan da xweş bikin, belê bê pare. Wê bê gotin: *Dil şûşe ye heke şikest hêdî naceribit!* Bk. Dêrşewî, 52-54.

Aradan aylar geçmiş bir gece Marbengî düşünde ak sakallı, nur yüzlü bir ihtiyar görmüş. İhtiyar ona, “Yılanların dilini öğrenmek için, yılan şerbetini içmen gerekir. Bu şerbeti bulup içmeden yılan dilini öğrenmen mümkün değildir,” demiş. Marbengî uyanmış, ama gördüğü rüyadan bir şey anlamamış. Yılan şerbetini nerede bulacağını, bulsa bile nasıl içeceğini bilememiş. Marbengî yine aynı rüyayı görmüş, gittiği rüya yorumcusu da yılan şerbetinin ne olduğunu, nerede bulunabileceğini ve nasıl içilebileceğini bilmiyormuş... Bir zaman sonra aynı ihtiyar adamı rüyasında gördüğünde, “Sen yılan şerbetini içtin. Artık gidip yılanlarla konuşabilirsin. Ama hiçbir zaman yılanlara tam olarak güvenme ve yılanları da aileden uzak tut,” demiş.

Marbengî ter içinde uyanmış. Gördüğü rüyanın etkisinden biraz kurtulduktan sonra kendi kendine söylenmeye başlamış: “Acaba gerçekten ben yanlış yolda mıyım? Birçok dostum bana, ‘yılanlarla dostluk kurmaktan vazgeç. Yılanlar tüm canlıların özellikle de insanların düşmanlarıdır. *Düşmanlardan dost olmaz*’ dedi, ama ben onların sözlerinin doğruluğunu kabul etmedim... Nur yüzlü, beyaz sakallı adam da buna benzer sözler söyledi... Birçok kişi, ‘Yılanlarla dostluk kurmak isteyen birçok kişi zarar gördü’ demişti biri. Ama, kim bilir yılanlara ne yaptılar da zarar gördüler.

Ertesi sabah Marbengî ovaya doğru yola çıkmış bir fısıltı duymuş... bir yılanın, “Marbengî, gel biraz konuşalım!” dediğini anlamış. Marbengî çok sevinmiş, yılanların dilini öğrendiğini anlamış ve yılan da deliğinden çıkıp Marbengî’nin karşısına gelmiş ve, “Sen neden bu kadar büyük bir istekle bizim dilimizi öğrenmek istedin?” diye sormuş. Marbengî de “Ben yılanları çok severim. İstedim ki, yılanlarla dost olayım,” diye cevap vermiş. Yılan demiş ki: “Siz insanlarla yılanların dostluğu doğru bir şey değil. İnsanlar ve yılanlar arasında çok eskilere dayanan bir düşmanlık vardır... Bana hiçbir zaman tam anlamıyla güvenmemelisin... Eğer sen ya da ailen bir hata yapmazsanız, benden hiçbir zarar görmeyeceksiniz...”

Marbengî bu eski düşmanlığın sebebini sormuş yılan demiş: “Allah Adem’i yaratıp cennete koyduğunda, ona bir ağacı gösterip, ‘Bu ağaç dışında, bütün ağaçların meyvelerinden yiyebilirsin’ demiş. Uzun bir zaman Adem bu yasağa uymuş. Adem’i kandırmak için şeytan cennete girmek istemiş, bir türlü girememiş. En sonunda bir yılan şeytanı ağzının içinde cennete sokmuş ve onu Adem’in yanına getirmiş. Şeytan da Adem’i kandırmış ve onun yasak ağaçtan meyve yemesini sağlamış. Bu yüzden Adem cennetten kovulmuş. Bu yüzden insanlar, ‘Yılanlar da şeytan kadar bizim düşmanımızdır. Eğer yılan şeytanı ağzında saklayıp cennete götürmeseydi, babamız Adem cennetten kovulmuyacaktı, biz de şu anda cennette yaşıyor olacaktık. Dünyanın kahrını, sıkıntısını, kepezeliğini yaşamayacaktık’ diyorlar.”

Marbengî ile yılan aradaki eski düşmanlığı otadan kaldırmak için defalarca

görüşüm konuyu uzun uzadıya tartışmışlar ve sonunda karara varıp Marbengî ile yılan birbirlerini kardeş ilan etmişler. Yılan ile Marbengî aileyi yilandan uzak tumaya da karar vermişler.

Bu dostluk uzun süre devam etmiş, hatta yılan hastalanınca Marbengî onunla ilgilenmiş, onun için doktor çağırmak istemiş, deliği başında gece durarak ona masallar anlatmış...

Daha sonra Marbengî'nin uzak bir şehirde işi çıkmış. İş uzadıkça uzamış. Bu arada on yaşındaki oğlu arkadaşlarını toplamış ve yılanı öldürmek için bir tas sütle yılanın deliğinin bulunduğu yere gitmişler. Çocuklar saklanmış ve Marbengî'nin oğlu süt tasını delikten biraz uzak bir kayanın üstüne bıraktıktan sonra yılanı süt içmek için çağırmış. Yılan çocuğa babasının neden gelmediğini sormuş ve ilkin çıkıp sütü içmek istememişse de çocuğun ısrarı üzerine çıkıp sütü içmeye gitmiş. Bir iki yudum içer içmez çocuklar saklandıkları yerden çıkıp taşlarla, sopalarla yılanı saldırmışlar. Yılan deliğine kaçıp canını kurtarmış ama bir taş kuyruğunu koparmış...

Yılan uzun süre kuyruk acısından ininden çıkmamış. Uzun süre Marbengî'nin dostluk kurma çabası, oğlunun bu ihaneti ve diğer yılanların bu dostluğa olumsuz başını düşünmüş, sonunda oğlanı sokmaya karar vermiş ve her yerde çocuğu ararmış. Çocuk da kuyruğu kesik yılanın intikam alacağından korktuğu için evden hiç çıkmamış. Sonunda bir gün arkadaşlarıyla nehir kenarında bol ağaçlı bir yere gitmiş. Çocuklar oynayıp eğlenmiş eğlendikten sonra uykuya dalmışlar. Onları izleyen yılan bütün çocuklar uyuduktan sonra Marbengî'nin oğluna yaklaşmış onu ısırıp zehirini boşaltmış damarlarına. Ne kadar uğraşsalar da çocuğu kurtarmak için bir çare bulamamışlar. Marbengî gelmiş oğlunu acılar içinde kıvrandırken ondan olanları bir bir öğrenmiş. Öldükten sonra mermerden bir mezar yaptırmış ve sebebini de mezar taşına kazıtmış.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra halk arasında başı dik olması için Marbengî kardeşi olarak gördüğü yılanı öldürmeye karar vermiş. Yılanlarla insanlar arasında barış değil kin ve nefretin varlığına inanmış. Ertesi gün bir tas süt alıp yılanın deliğine gitmiş. Dost kalmak için ne kadar ısrar etse de suçu kendi oğlunda bulsa da, onun niyetini anlayan yılan çıkıp sütü içmemiş ve son sözünü söylemiş: "Ey Marbengî! Lütfen kalk da evine git. Ben de buradan göç için hazırlığımı tamamalayayım. Yaşanan kötü olaylardan sonra aramızda dostluk, kardeşlik kalmadı. Eski güzel günler geride kaldı. Ben kopuk kuyruğuma, sen de oğlunun mermer mezarına baktıkça, ikimiz birbirimizle dost olamayız."³⁹

39 Türkçeye çevrilen bu masal ilgili kaynaktan kısaltılarak verildi. Gündoğar, 152-160. Anlaşılan bu masalın değişik şekillerine hemen her yörede rastlanır. Sivas'ın Şarkışla ilçesinde yaşayan ve kendisinden masal derlenen Ümüs Karademir'e böyle bir masal bilip bilmediği sorulduğunda, "O da masal mı? Onu herkes bilir." şeklinde bir cevap vermiştir. Bk. Sayar, Sait, "Evenselin

Zazaki Hikâyeler:

Z1. Dewrêş Baba û Mar

Dewrêş baba elbanê xwu gêno şono, yew quçi ver, elbanê xwu deno piro ew yew maro sîya vecîyeno. Dewrêş baba elbanê cineno ew mar zî kay keno, keyf keno, Wexto ki mar kay ra mird bî ew şono quçi mîyan ra yew altun veceno ano. Enî altunî deno Dewrêş babayî û Dewrêş baba şono.

Dewrêş baba her roc şono, quçi ver di elbane cineno ew mar vecîyeno kay keno, keyf keno ew şono quçi mîyan ra yew altun ano. Enwa-enwa epey wext enwa devam keno.

Rocî Dewrêş baba kare cê vecîyeno ew nêşeno quçi heti. Dewrêş baba lacê xwu ra wano: “Lacê mi, elbanê xwu bigî şo filan quçi, ûra di elbanê xwu bikû ew quçi mîyan ra yew mar vecîyeno kay keno. Marî vexto ki kay xwu qedêna ew şono to rê quçi mîyan ra yew altun ano. Ti qariş (têkîli) marî nêbê. Ti altunê xwu bigî bê.”

Lacik deno piro şono ew albanê xwu cineno. Mar quçi mîyan ra vecîyeno yeno kay keno ew kay xwu qedêneno. Mar şono ‘eni (yabî) quçi mîyan ra altun bîyaro. Lacik xwu bi xwu vano “Yaw! Eno bawo çend delû (bom) yo ew xizna nanîk (ha ya) a quçi mîyan da. Ez piroda marî bikşa ew xizna xwu yew ray di bigîra. Yew-yew altun ardiş ra ez xizna pêro yew ray di gêna.”

Lacik kerra gêno ew mar zî goreba di vîncoyê boça cê teber ra manena. Lacik deno marî ro ew boçî marî dera bena. Mar zî hêrs beno ew tadîyeno lacikî di deno ew lacik zî mireno.

Pî yeno kîye ew kîye ra perseno û wano: “Lacik kura do?” [Vanî:] “To lacik ray kerd yaban û hema lacik yaban ra nêamo kîye. Ma rayîrê pawit lacik çin yo ew nêyamo.”

Pî wano: “A he! Xula yew çî esto!”

Pîy deno piro şono hêgay ser cadê quçi. Pîy veyneno ki leşa lacikî kewta ya. Pî leşa lacikî ano hewaneno. Pîy goreba di-hîrê heftan vindeno ew elbanê xwu gêno newe ra şono cadê marî.

Pîy elbanê xwu cineno ew mar yewaş serrê xwu quçi mîyan ra veceno. Dewrêş babay ra ewnîyeno. Mar wano: “Hâ! Dewrêş baba to xeyr o, ti wanê çî?”

Dewrêş baba wano: “Ma rê heze (sey) verî ew ma xwu rê se kerdo, enwa devam bikê dostêye ma devam biko.”

Mar wano: “Xula henî dawa ma qedîyaya.”

Dewrêş baba wano: “qey?”

Etnisiteye İndirgenmesi ya da Kürt Masalları”, *Studies of the Ottoman Domain*, Cilt:3 Sayı:4 Şubat 2013, s. 37.

O wano: “Keyfê ma, eşqê ma henî nêmend. Ez boçta xwu ya qoli bewnîya keyfê mi, kay mi bêro ez kay bika. Ti zî tirda lacedê xwu bewnî keyfê to bêro ew ti elbane bicine!”

Mar wano: “Dawa ma zî ûta di qedîyaye ew ti bewnî rayîrdê xwu ez zî ewnîyena rayîrdê xwu.”⁴⁰

Z2. Werêameyîşê marê qolî

[Kuyruğu kesik ylanla barış. Hikâyenin son kısmına yani küssadan hisse kısmına bakılırsa başlığının şu şekilde olması gerekir: *Boca qole û gorrê birayê!* Kesik kuyruk ile kardeş mezarı!]

Mêrdek şefeq ra amebi miyanê erdê korekî, korek aw dêne. Erdê korekî gelek bi. Varozî⁴¹ ey ra vatibî “ewro dora to ya, ti eşkenî hetanî şan sey zerrîya xo korekê xo awe di.” Awe zaf bî. Mêrdekî zor dêne xo vatêne ha yela-ha yela ez awdayîşê korekî leze biqedênî u nêkewî tarî. Leze kerd, êre (yere) de awdayîş qedêna û huyeyê xo eşt kiftê xo ser, da ser rayîrê keyeyî.

Dewa ey, erdê ey ra bi lingî saetêke dûrî bî. Rayîrê dewe, yew şiverey bî. Tayê cayan de rast, tay cayan de zî pal, kendal û kaş bi. Nem saetêk ra pey, waşt hem boya xo bido hem zî yew cixara bianco. Senî serê yew qilî ra qelibîya â kewt yew raste, şî serê yew kerra de nişt ro, qutîya xo ya cixara vete û yew cixara pişte. Cixara yan nême bibî yan nêbibî kema vere ey ra marêko bejî vejîya û ame rayîrî ser.

Çimê mêrdekî senî gina marî ro, cixara destê xo eşte û bi dime huyeyî ra, na dima. Marî senî famî mêrdekî kerd, xo şidêna û leze kerde. Nat û wetê rayîrî ra, mîyanê kem û leman de remayene, mêrdekî zî bi huyeyê destê xo nenê dima. Mar çiqas remayêne mêrdek dima ra nevisîyayêne û fek ey ra veranêdayêne.

Mareko gewr û belek bi. Hema-hema qasê dimê huyeyî derg bi. Kerdêne-nêkerdene mêrdekî fek ey ra veranêdayêne. Mar se ra remayêne mêrdek ey dima bi. Rey-rey ke mêrdek nêzdî ey biyêne, sereyê huyeyê xo şanayne ey la mar zî gingilê dayêne xo ra û xo huye ra pawitêne.

Mêrdek pa wa zeliqîyabi. Mar dişmen bi, o zî rastê dişmenê xo amebi; ganî îşê dişmenê xo bidîyêne. Marî leze-leze xo nêdayêne dest. Can şîrin bi. Werîbînan demêko derg û dila carna-ceperna. Demêk ra pey, mar rastê yew qule ame. Senî çim gina qule, keyfê ey ame, xo bi xo va “ez xelisîyaya”. Verê xo da a qule û xo qule ra kerd war.

40 Laçîn, Şahab, *Estanikan û Meseleyanê Gêlî ra*, Roşna, Diyarbakır, 2016, 60-61. Derleyeninin notu: Gil (Diyarbakır/Eğil) mıntukasından seksen yaşında olan okur-yazar olmayan Ali Kaya’dan derlenmiştir...

41 *varoz*: Dewan de, keso ke programê dora awe virazeno û awdayîşê baxçeyan taqîb keno.

Mêrdek ewnîya ke mar xo qule ra keno war şino, hema huyeyê xo na hewa û pey ra şana ey. Îlama Homayî rê sereyê huyeyî qey nêgina boca marî ro! Sereyê huyeyî ke gina boca ey ro, boce qasê di vincewî, gövdeyê ey ra visiyê. Govde qulike ra şî, bi vîndî; boce zî teber ra cend rey erzîyê hewa û cil da xo, badê bî serdin, cay xo de bî sey qirşêk û mende.

Mabên ra tenê wext vîyart. Rojêke o mêrdek û birayê xo pîya amê mîyanê erdê xo yê korekî. A roje, hetanî a saeta ke mêrdek awdayîşê korêkî ra agêrabî dewe û raştê marî amêbî, reyna o wext îşê înan qedîya û agêrê dewe. Reyna ê qilî ra qelibîyê û semedê ke yew cixara biancî niştî ro. Qutîya cixara vete û cixara pişte. Hema nêweriştîbî o maro qol înan de vejîya.

Xora badê ke boca marî tera (cira) bîbî, marî çend rojî nêşkabi qule ra vejîyo. Ê rojanê ke qule de bi birînê ey zaf dejayêne. Ne şewe ne roj hewn nêkewtêne çimê ey. Tim nalayêne. Nêşkayêne “boça” xo tado. Wexto ke a “boca” xo nataweta tadayêne zî birîna ey ginayêne derûdorê qule ra, reyna gonî bîyêne û yew sancî o girewtêne, vatêne qey erd û asmên ey ser de yenê pê. Her wexto ke nê dej û tewan o girewtêne, o huye û o mêrdek ameyne vîrê ey. Rojî bi nê dej û tewan vîyartî. Birîna ey hêdî-hêdî bine weş. Roj bi roj dorûverê birîne ameyêne pêser. Peynî de çîkêkê birîne nêmend. La boçe êdî bîbî qole. Hinî (êdî) boça ey sey vere cu îş û kar nêdîyêne. Rey-rey sey verê cu waştêne werzo boça xo ser û keyf bikero la kerdêne-nêkerdêne nêşkayêne. Yan zî waştêne boça xo seyde xo wa bilefêno ke ey bifetisno, nêşkayêne. Ey zî fam kerd ke bi na boça qole êdî heqê cîyê newînan (inasarênan) ra nêno û bi na boce cu zor û zehmet a.

Hetêk ra cu bibi zor u zehmet hêtek ra zî mar bibi maro qol. Hem maranê bînan hem zî kerm û kêzî ey ra vatêne “Maro Qol”. Rey-rey zî pê xergêlê xo kerdêne. Kamo ke raştê ey biameyêne bi a leqame venga ey dayêne. Na leqame zorê ey şîne. Hetêk ra ê deji ver hetêk ra zî heqê werdê xo ra nêameyîş û xergêlê kerm û kêzî ra kerdêne ke gêj bibo. Wexto ke nê cîyî ameyêne vîre ey, çimê ey bîne surî û roj bi roj dîndanê xo ê mêrddekî rê seqênêne.

Wexto ke birîna marî bîbî weşe û qule ra vejîyabi riye erdî ser, ê mêrdekî dima gêrayêne. Semedê ke ê mêrdekî bivîno û heyfê xo ey ra bigîro, bibi muraya gonî. Aye ra, ê derûdorî ra xo kişt a nêdayêne. Timutim o rayîr de bi û çimê ey şarî -ke uja ra şînê û ameyêne- ser o bi.

Senî çimê ey gina ê mêrdekî ra, verê keyfan ra kerd ke bifirro labelê dima keyf u şayîya ey bî hêrs û xem. Çimê ey bî surî, yew hîddetî o girewt, derhal seke biperro înan ser, gala her di birayan kerd.

Her di birayan nêzana se bikerî. Her yew cayêk a rema. Peynî de her di kewtî rayîrî ser û ver bi dewe şî. Birayo pîl o ke boca marî qol kerdibi vernî de, birayo bîn dima, remayêne. Mar zî înan dima bi. Qederêk bi no tewir da tê ver. Badê marî pil da xo ra, erziya birayê qijî ser; yew gaze daye caqê ey ro û çend jehrê

ey bi, heme verada canê ey. Pededayîşî ra pey mar bi keyf agera şî. Birayo qij zî ca de gina war, erd de mend û bî bara-bar û cara-cara ey. Birayo pîl ewnîya ke birayê ey ho erd de bareno, çend hebî kerreyî girewtî û ro birayê xo ame. Gava ke resa birayê xo, mar şîbi, bibi vîndî; bira zî piştî ser o, erd de bibi kolî. Reng ey de nêmendbi, bibi zerd, zerd sey şîma.

Biraye pîlî bi çi zor û çi qeyame hetanî ke xo resna dewe êdî ruh birayê qijî de nêmendbi. Ne ax ne waxî ne zî çînayî ruhê ey nêçarnêne. O êdî bibi qurbanê birayê xo. Marî, birayê qatîlê boça xo ra heyfê xo girewtbi.

Şarê dewe sey urf û edetê xo meyît şit, berd gorristan de defin kerd.

Êdî mar û o mêrdek bîbî dişmenê yewbînan. Mêrdek heyfe birayê xo dima gêrayêne. Mar zî, kela ey biney niştîbî la zerrîya xo rehetê nêkerdîbi. Hema zî ê mêrdekî dima bi. Çi wext ke çim ginayêne boca xoya qole ra, o mêrdek ameyêne vîrê ey. Mêrdek zî kamcîn roje çim ginayêne gorrê birayê xo, mar ameyêne vîrê ey. Mabên ra zaf rojî vîyartî la dişmentîya înan nêvîyarte. Rojêke mêrdekî xebere şawite marî rê, va:

-Ma na dişmentî xo mîyan de wedarîn û êdî kiştîşê yewbînan dima nêgêrîn. Bêre ma wêre bêrîn.

Marî cewabê ey da va:

-Hetanî ke ez biewnî boca xo ya qole ra û ti biewnî gorrê birayê xo ra, ma do senî werê bêrîn!⁴²

Z3. Dostatiyê Mar

[Yılanla dostluk. Hikâyenin son kısmına yani kıssadan hisse kısmına bakılırsa başlığının şu şekilde olması gerekir: *Mezelî lajî û bueça quel!* Oğlanın mezarı ile kesik kuyruk.]

Rojê ke yo merdim zaf feqîr benu. Pê rençberîyê xu îdarê xu kenu. Warîdat yî zî çînbu. Yo mongayê yî bibî.

Rojê ke wuyê xu gênu, hêt hegaya şînu. Unîyenu yo mar sarê xu qul ra ardu tever u hêt yîya awir dunu. Rençber hêt mara şînu. Mar yenu zon û rençberî ra persenu vunu:

- Bîye ma xu bînate di yo duestatî virazi. Ti her roj yo tasê şît mîr bîya u ez vera her roj yo zerd duna tu.

Rençber hêvîyê xu pê mar nêunu, labelê feqîrîyê xu un xu çimon ver u teklîf mar qabul kenu.

Mar vunu:

42 Nêşite, Mehmûd, "Werêameyîşê Marê Qolî", *Vate: Kovara Kulturî*, Dewreye diyine, humare: 7 (27) Payiz 2006, 58-60.

- Ti her sêrîsiway mîr yo tase şît bîya u ez vera tasê şît ra her roj yo zerd duna tu. Rençber vun:

- Temum.

Roj bîn rençber mongayê xu dueşenu, yo tasê şît abirnenu û gênu hêt mar ra şînu. Waxto ke qulê mar ra benu nîzdî, mar sarê xu qul ra un tever. Rençber tasê şît hêt sarê mar ra kenu derg. Mar pêniyê şît werdîş xud, qirrikê xu ra yo zerd vecenu û dun rençberî. Rençber inê ser zaf keyf kenu û mar ra vun: Ez siwa honê zî tur yonê tas êşît una û ver aci yo zerd gena. Mar qabul kenu.

În wazîyet gellêk serron dewun kenu. Rençber zaf benu zengîn û ina dostatîyê yîn zî dewum kena. Yo waxt derga pê rençber benu extîyar. Zonun ra kuenu, nêşkenû sîyeru rayî ra, taqet bedenî yîd nêmunenu. Mar ra vun:

- Eg ti qabul bîkêrî wa vera mi laj mi her roj tur yo tas êşît bîyaru û ti zerd xu bidir yî.

Mar vunû:

- Eg laj tu zê tu sadiq yo merdum wa bîyaru. Rençber vun laj mi hol yo merdum.

Roj bîn lajî rençberî tas êşît xu genu û hêt mara şînu. Şît dunu mar û vera yo zerd genu. Înê ser heyret di munenu. Yo çend roj ena dewum kenu. Rojêk laj rençberî fikrîyenu vunû:

- Ez çi ra her roj yo zerd gena? Ez in mar bikişî û zerdêg hê bîn 'erdîdê pîyorin hêw bîgerî.

Roj bîn in fikir ser wuyê xu zî genu, tas êşît kenu de û kuenu rayi. Yenu nîzdîyê mar. Mar waxtog sarê xu qul ra vecenu, lajek wuyê xu kenu berz û dunu mar rî. Mar xu qeldenu û wuye ginenu bueçê yîr û bueçê mar qeriffiyena. Mar hîyers benu û dun lajêk rî. lajek cey xu di mirenu.

Gazî hewar bena, buabîyê lajêk eşnawenu, qahrîyenu, lajî xu şuenû û kenu mezêl. Binatî ra çend roj şînî, rençber rojêk hêt mar ra şînu. Mar ra benu nîzdî, mar sarê xu qul ra un teveri. Rençber mar ra persenu vunû:

- Duest mi, tu çi ra laj mi kiştu?

Mar vunû:

- Lajê tu tamahkarî kerda, yî ez kiştîne labelê wuyê yî gina bueçê mir. Ez hîyers bîya, mi da piri û wi zî merdi.

Rençber inê ser zaf qahrîyenu û mar ra vunû:

- Bîyê ma ina mesla xu vîra bikir, wa duestatîyê ma zê vêribu.

Mar vunû:

- *Ti heta bonî in mezêlî lajî xu ra û ez bonî bueçê xuya quel ra qet'a duestatîyê ma zê vêr nêbena...*⁴³

43 Erdoğan, Hatip, *Genç Çevresine Ait Masallar (Metin-İnceleme)*, Bingöl Üniversitesi

Z4. Laik be Morira

Beno, nêbeno. Laikê do doman şüanê bijêku beno. Her roc bijêkanê xo cêno, beno, bîrr ra çirayneno. Qawala xo ki caru xo ra düri nêfino. Laik kemerê sero niseno ro. Xorê pıra pıra qawala xo puf keno. Bijêki ki xorê melaim melaim çerenê. Qawale ra sedê da zaf wese bena teber. Na seda ra theyr u thurê birri pêro vengê xo birrnenê, gos danê. Yoxro ke nejdiyê laiki de, binê kemere de lona mori bena. Seda qawale ke birrina, mor beno teber. Verê lona xo de, fekê xo ra sebata laiki zerrnê dano waro. Tepia sono, kuno lona xo. Laik zerrnê xo cêno. Zaf sa beno. Esqanê xo ra xo erzeno we. Bijêkanê xo derdest dano arê. Raa çêyi nano xo fek ra. Yeno çê. Zerrn ano, dano piyê xo. Vano: “Hal u meselê min u mori nia bi. Mıqawale cınite, ey mırê na zerrn ard, verê lona xo de da waro.” Piyê laiki zaf sa beno. Vano: “Bıko, eke henio, mevınde her roc bijêku bıçê, so o ca, uncia qawale bıçine! O to rê zerrnêna ano.”

Laik qesê piyê xo cêno. Bijêkanê xo dano arê, beno uca. Tepia kemere sero niseno ro. Qawala xo cıneno. Mor seda qawale ke birrina, laiki rê zerrnêna ano, çêberê lona xo de fekê xo ra dano waro. Halê laik u mori nia beno. Rocê, pi lacê xo ra vano: “Bê, ni mori bıkise. Jü rae de wayirê zerrnu bime. Na gëzna zerrnu ya zerrê mori dera ya ki lona mori dera.” Laik qesê piyê xo keno xo gos. Uşira xo ki tey cêno. Bijêkanê xo saneno xo ver, sono uca. Uncia kemere sero niseno ro, qawala xo cıneno. Mor uncia beno teber ke laiki rê zerrnê verê çêberê lona xo de warodo. Laik çüya xo derdest bar keno, dano dımê mori ro. Dımê mori qulfino. Mor ki xil beno, peyeka laiki de cêno, dano pede. Ağwiyê xo keno canê laiki de. Laik nata-bota perreno we, gıneno pıro, mıreno. Piyo feqır dano çok u zaniyanê xo ro. Ebe şın u şivan lacê xo beno, darenno we. Her roc serê mezela lacê xo de berbeno, jıbeno. Dıma, xo xo de vano: ‘Ez gereke hêfê xo mori ra bıçêrine ke bıçêrine...! Hem hêfê lacê xo cênane, hem ki benane wayirê gëzna zerrnu.’ Na rae ki mormek qawala lacê xo cêno, sono. Uncia a kemere sero niseno ro, cıneno. Xeylê waxt cıneno. Çımê feqiri çêberê lona mori ra perrenê. De! Çımoro, çızerrno. Uncia ke cıneno, mor yeno nejdiyê çêberê lona xo. Vano: „So, so, feqır, so! Hundê ke to mezela lacê xo de nia da, hundê ke mıdımê xo de nia da, ma dost nêbeme.”

Teseliya mormeki ki birrina, kor - poseman terkno, sono çê xo.⁴⁴

Yaşayan Diller Enstitüsü Zaza Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Bingöl 2015, 94-96.

44 <http://zazaki.de/zazaki/saniki/laikbemorira.pdf> (erişim: 08.04.2018: 18: 30). Bu hikâye şu eserden alınmıştır: Cengiz, Daimi, *Dersim Fablları-I*. Kalan Yayınları, 2001, Ankara. Hikâyenin kaynağı kişi: Besera Qemerê Khali 1989-Korta Sure. Bk.

Z5. Mar û Cityer

[Yılan ile çiftçi. Anlaşılan şairlik zevkine sahip olan yazar, duyduğu bu hikâyeyi, başarılı bir şekilde şiirle ifade etmiştir.]

Yew dew bîbî, zergûnê kerden wet ra
 Însûn tedi keyfweş bîni, her het ra
 Cityer şîn yegê xwe ûmên, timûtîm
 Ge ho mûngûn ge zî golikûn dim
 Însûni xwe d' nemr bi, şîrin bi heq
 Kergê çewî kişt nikerdên, bilaheq
 Nûnê xwe bar kerden dên teyr-tur, ina b'
 Havilê yi resêni herkes, yewna b'
 Yo roc myûn çalê kerrûn d' xuşî vicyê
 Êwnîya yew-di kerray lîr bîyê, ricyê
 Dî, yew mar ho uca dî, hema kung bi
 Çey bin ra nitersa tira, reng-reng bi
 Nûnê kerd felqê, na ver, mar kerd bar
 Va, weşî û can, meters ez niben neyar
 Da piro şî yega aw da, hîn bî şew
 Qefilîyabi, va, xwe arê bid' şîr dew
 Dî, vêr kerrûn dî çîk ho mar fek ra
 Beriçyên, nar û vîyert şî, mar wek ra
 Bi nezdi tira, şî vêr qûçê kerrûn
 Dest ki eşt ci, va, hû in mûnen zerûn!
 Girot esteri teşt cêbê xwe, bi şay
 Kotib' xeyalûn, şî kîye bîb îşey
 Hin bişîn yega, barê mar' tey berdên
 Myûn çalê kerrûn di, barê yi verdên
 Mar zî tim yew ca ra, altun vetên ci r'
 Îna vîyert zemûn, hîn resa sewir
 Cityer maldarê xwe diz af bib' maldar
 Dormalê yi, tor dew ci rî bib' dendar
 Dêyn biden niwaştên peyser çew ra qet
 Feqîr, belengaz tim ûmeynî yî het
 Mar yi ra, wi marî ra, wird Hûmay ra
 Weş bî, keyfweş bî, şukir henî pay ra
 Rocûn ra yew roci cityer niweş kot
 Recef girotbi, nieşkên bikur sowt

Biney çim kerd a, va, lac' mi byi mi ver
 In nûn ber' myûn qûçê yeğe ma yer
 Uca di ron', meters, yew mar vecyen yeno
 Xwu bid pey, vindir, y idim zer mûneno
 Biger bî kîye, qarış mar meb çi rey
 Ti ûn xwe ser, ma ser bêhesab gurey
 Lac yiv a, mereq mekir, sey tu ken baw
 Çi qêde ki tu vûn, o qêde ken, paw
 Sewir nûn berd nar û, vindert pawê mar
 Hinzar heb luwî hê geyrenî yi ser
 Babî tir ava, mar ûn, nûn ro yew zer
 Va, ez ehmeq nîyo, qey bikur yew ver
 Va, ez kerra pa kur, bikiş mar yew ra
 Erd aşûn, zerûn vec, ber' towre-towre
 Kerra kuwa pa, boçê mar' kot tira
 Mar' darsî vist pa, va, çi vazên mi ra!
 Mar boç ra bi, lac gûn' xwu ra, eya şew
 Va, lac' tu mar' do pede, ver' çin çin bi çew
 Ciyer se bikir, lac merd, berd defin kerd
 Teziye k' qedyê, nûn' mar' het qûç ra berd
 Mar vecya, w iyi ra ho xwo paweno
 Ciyer pers ava, maro, ho sebena?
 Mar' va, lac kerra kuwa mi, ez kiştên
 Boç' mi şî, yi ez kiştên, mi nikiştên
 Ciyer ûwna mar ra, boç pa çinî ya

 Hin fehm kerd û zûna yi, mesla senî ya
 Va, byi ma hunc pê hol bî, maro se vêr
 Çi bîyo bîyo vîyarto, her çî xêr
 Mar' va, *heta ki dêc boç mi vîr di bû*
Lac' tu merd, leşê yi bine erd di bû
 Ma ina darb xwu vîr ra nikên **bina**
 Di ra adir ki kot tê, nişin **hun** a
 Sey ina mesla, bikir ûmbazê **şeq**⁴⁵
 Ti se kên bikir, kerrê yi bena leq⁴⁶

45 Bina: binra; qethen. Hun: hewn. Şeq: şik; şubhe; guman

46 Ersoz, Umer Farûq, *Kekû*, Roşna Dîyarbekir 2013, s. 22-24.

Sorani Hikâyeler:

S1. Ne mar kilkî le bîr deçê ne baxewan kurî

[Ne yılan kesik kuyruğu unuttur ne de bağban oğlunu]

Le zemanî zor kon da, pîremêrdêkî hejar hebû, jîyanî estem û pîrr le teng û çellemey xoy le rêgay baxewanî û darfiroşîyewe ra debiward.

Pîremêrd hewt kiçî hebûn, xuda be serî pîrî kurêkî pêdabû. Hemû rojê beyanî zû le xew helldesta, tewr û das û gurîsî helldegirtin û deço daarbirîn. Êwaran hîlak û mandû degerayewe û darekanî defroşitin û pêwîstîyekanî xawxêzanî xoy pê dabîn dekirdin.

Rojêk le nêwan daristanêkî çir da xerîkî darbirîn bû, le pîrr marêkî gewre be qet ejdîhayekî lê peyda bû. Pîyawey besteziman serî lê çewaşe bû. Neydezanî çî bika û çon xoy le dest ew mare rizgar bika. Pêy wa bû her êsta pelamarî deda û deyxwa. Ke çî lêy hate pêş û mandû nebûnî lêkird û kutî (gotî):

- Be yek şert nebê le dest min rizgarî nabê!

Pîrepîyawe be peşokawî kutî:

- Qurban tikaye le min waz bene. Her destûrêkit hebê be çawan serim de rê daye.

Mare zelameke kutî:

- Emin dengî şimşallim zor pêxoşe, eger bitwanî şimşallim bo lêdey, ewe wazit lê denim û padaşîşit dedemê. Egîna her êsta detkujim.

Pîyaweke şimşalljenêkî fire baş bû, be bîstinî em çiseye hatewe ser xo. Destî bo berpiştênekey bird û şimşallekey derhanî û destî kird be şimşall lêdan, heta marî zordar mandû bû. Le paşan pîyawey bang kird û kutî be diway min da were. Pîrepîyawe be laremlî kewte şiwên mareke. Geyîştine ber derkî eşkewtêk, destî radaşt û be qeradû misqall alltûnî da be pîyawe û pêy kut:

- Hemû rojê were şimşallim bo lêbide û emîniş alltûnit dedeme. Belê pîremêrd hemû rojê deçû şimşallî bo lêdeda û alltûnî xoy werdegirit. Wirde wirde xoy girt û dewllemend bû. Xoy saz kird biçête hec. Pêş ewey birrwa, kurekey fêrî şimşalljenî kird û paşan şiwênî marekey pêşan da û raspardey tewawî pêkird ke çî bika û bo kiwê biçe û çon bicûllêtewe.

Pîrepîyawe berew hec kewte rê. Kurre şimşallî hellgirt û rûy kirde şiwênî mareke. Hewallî çûne hecî bawkî pê ra geyand û diwaye hêndêkî şimşall bo lêda. Marekeş birrêkî alltûnî pê da. Çend rojêk bem çeşne têperî. Kurre katêk be wirdî serincî da eşkewteke dîtî hemûy alltûn e! Le ber xoyewe kutî:

- Babim helley kirduwe! Bo çî ew marey nekuştûwe û ew hemû alltûney weçing nehênawe?

Kure we temah kewt, çûwe mall û şimşîrêkî konîyan bû hênay û rrûy kird daristan bo kuştinî mareke. Le katêk da ke mareke xewtibû xoy geyande ser. Xêra

şimşîrî hellêna û yek be hêzî xoy dayhêna û killî marî perand. Marke xeberî bûwe, pelamarî kurrey da girtî û xwardî.

Pîrepîyaw le zîyaretî hec gerawe, dîtî hemû binemallekey reşpoş in! Pîrsîyar kird, ewanîş karesatekeyan bo gêrawe.

Pîyawe paşewey serî sûk bû, şimşallî dest daye û berew şiwênî caranî kewte rê. Diway hewalpîrsî hêndêkî şimşall bo lê da. Mare her be şewey caran hêndêkî alltûn daye û pêy kut:

- Birro û îtir meyewe ew layene!

Pîyawe kutî:

- Bo qurban?

- Çünke heta emin seyîrî killî birrawî xom bikem û toş seyîrî cilî xiwênayî kurreket bikey, qet le yektîrî dill pak nabîn.⁴⁷

Türkçe Hikâyeler

T1. Sende çocuk, bende kuyruk acısı olduğca biz dost olamayız

Eski zamanlarda bir beldede fakir bir adam varmış. O kadar fakirmiş ki, köyün çobanı bile ondan zenginmiş. Adam bir gün dağda oduna giderken sıcaktan bunalmış. Bu vaziyette ağzını açmış, sanki “Su! Su!” diye bağırarak bir yılan görmüş- Adamcağız kendi kendine, yılanı sulaması lazım geldiğini düşünmüş. Araya araya bir miktar su bularak yılanın üzerine dökmüş. Yılan da hakikaten susuzluktan yanmakta olduğundan, adamın döktüğü suyu büyük bir zevkle yalamaya başlamış ve adamdan memnun olduğunu belirten bir tavırla oradan çekip gitmiş.

Birkaç gün sonra, adam yine ormana gittiğinde yılanı görmüş; yılan da adamı görünce boynunu bir tarafa kıvrarak “Ne yapayım ben?” der gibi çekip gitmiş...

Fakat adam, dağdaki işini bitirip de evine dönerken, yine yılanla karşılaşmış. Fakat bu sefer yılanın ağzında bir altın varmış, adamı görünce oraya adamın geçeceği yola bırakıp çekip gitmiş. Adam da altını alarak eve gelmiş, ikinci gün yilandan memnun olduğu için, sevinçle bir kaba süt doldurarak yılanı gördüğü yere varmış ki yılan yine ağzında bir altınla adamı bekliyor. Adam sütü bir yere bırakmış, yılan da hemen ağzındakini bırakarak süte koşmuş.

Adam altını alarak geri dönmüş ve arkadaşlık başlamış. Yani adamdan süt, yilandan altın... Derken adam zengin olup hacca gitmeye karar vermiş; oğluna

47 Weysî, Resûl-Futûhî, Suwâre, *Çâwge I*, Çâpxâne-ê Mukriyânî, Hewlêr 2013, 161-163. Aynı hikâyenin Soranice başka bir varyantı (*Ne deve sûtü ne de Arabın yüzü*) için bk. aynı eser, s. 156-162.

da meseleyi uzun uzun anlatarak her gün bir şişe süt götürüp altını almasını söylemiş. Adam hacca gittikten sonra çocuk, bir gün sütü götürüp altını almış. İkinci gün, “Ben” demiş, “her gün süt götüreceğime, yılanı takip eder, altının yerini öğrenir, onu öldürürüm. Ondan sonra da altınların tamamını alır, yılanı süt getirmekten kurtulurum” demiş. Hakikaten ikinci gün sütü getirip altını aldıktan sonra, gitmeyip yılanı beklemiş. Yılan tam deliğine başını sokmuş, kuyruğunu da çekeceği zaman çocuk elindeki balta ile yılanın kuyruğunu kesmiş. Fakat yılan can havliyle çıkarak çocuğu sokup öldürmüş ve deliğine geri girmiş, ama ölmemiş.

Adam hacdan gelip durumu öğrenmiş; ama yine de yılanı minnettar olduğu için süt götürmeyi ihmal etmemiş. Bir gün sütü götürdüğünde yılanı, “Kabahat bizim çocukta. Ben sana süt getirmeye devam edeyim, sen de bana altın getirmeye devam et!” dediğinde, yılan getirilen sütü içip lisân-ı hâl ile şöyle demiş: “Arkadaş! Bu zamana kadar böyle devam ettik. Fakat *bende kuyruk, sende de evlat acısı olduğu müddetçe, biz dost olamayız*. En iyisi sen rızkını, ben de rızkımı başka yerlerde arayalım” deyip çekip gitmiş.⁴⁸

T2. Aylanın qoyrük yarası, çubanın oğul yarası yaddan Çıxmaz

Bir çuban otlaqda doarları otarırmış, o çox susamış bir ılanı gürüb suruşar:

- İlan qardaş nə üçün belə susadın?

İlan deyr:

- Çuban qardaş içim yanır çox ıstıdır.»

Çubanın orgı yanar və gedib bir masa süt gətirib ılanı verir. İlan sütü götürüb onun qarşılığında çubana bir qızıl səkə verir. O gündən çubanla ilan artıq yaxınlaşarlar. Hərgün çuban süt verib ılandan bir qızıl səkə alır. Çuban zənginləşib ziyarət yolculuğuna çıxar. Ama yolculuqdan öncə oğluna ilanla olan alış verişin anladığı, hərgün ılanı süt verib qarşılığında qızıl səkə almasını öyrətdir. Çubanın oğlu bir neçə gün süt verib qızıl aldıqdan sonra ılanı öldürüb qızılın hamısını bir yerdə ələ keçirtmək fikrinə düşür. O sütü aparıb ılanın önünə quyar ilan sütə yaxınlaşanda çumaqla onun başına vurmaq istər. Ancaq çumaq ılanın quyruğuna dir və onun qoyrüğünü qupardar. İlan yeyin yuvasına girib ozunu olumdən qurtarar. Fərst dalıca gəzn ilan bir gün çubanın oğlunu sancıb öldürür. çuban yolculuqdan dönüb oğlunun olduyunu gürr. O yenə də qabaqlarda ki kimi ılanı süt aparıb ona söylər:

- Səninlə mənim aram yaxşı ıdı. Mənim oğlumu niyə sanhıb öldürdün?

İlan sütü almayıb çubana deyr:

48 Kılıç, Cevdet, *Bilgelik Hikâyeleri*, İnsan yayınları 2008, 60. Bu hikâyenin “Kuyruk Acısı” adıyla farklı bir varyantı şu kitapta da yer alır: Demir, Necati, *Anadolu Türk Masalları Derlemeler*, Ötügen İstanbul 2017, 265-267.

- Çuban qardaş daha bizim dostluğumuz tutmaz. Çünəki *İlanın qoyrûq yarası çubanın oğul yarası yaddan çıxmaz*.⁴⁹

Not: Azeri Türkçesi'nde aynı atasözünün şöyle bir varyantı ve hikâyesi de vardır:

'Ereb'den çixmâz oğul âcûsî îlânden çixmâz qoyrûx âcûsî.⁵⁰

Sonuç

Hemen hemen aynı anlamları ifade eden bu ortak atasözleri ve ilgili ortak hikâyeler, Ortadoğu kavimlerinin ve bilhassa Müslüman halkların kültürel etkileşimini, müşterek algılarını, değer yargılarını ve zengin kültürlerini göstermeleri bakımından oldukça önemlidir. Fabl türü olan bu hikâyelerin kaynağı çok eskilere Hint-İran ortak dönem kültürüne dayanan (çünkü İslâm öncesi Sasanîler döneminde Hintçe'den Pehlevî diline, İslâm sonrası dönemde Arapça'ya, daha sonra tekrar Farsça'ya çevrilen *Panctantara: Kelîle ve Dimne* adlı eserde de "Kuyruğu kesik yılan" deyiimi yer almaktadır ve bunun Hint kültüründe muhtemelen hikâyesi de vardı) bir tek hikâye olsa da, herbir Müslüman halkın kültüründe sosyal, ekonomik, coğrafi ve kültürel şartlar çerçevesinde zamanla farklı şekillerde gelişerek çeşitli varyantlarla günümüze kadar gelmiştir.

Tarihten gelen bu ortak kültür havuzunun, ulusçuluk fikri marifetiyle zamanla yağmalandığı, milletlerin kültür birikimine de ciddi darbe indirdiği, bunun sonucunda da bugün kimsenin neredeyse diğerini sevmediği toplumlar haline geldiği esefle izlenmektedir. Hâlbuki bu tür mukayeseli çalışmaların sayısını arttırmaya özen gösterilerek ortak kültürel miras canlandırılırsa toplumların birbirlerini daha doğru tanımalarına ve ortak kültürel değerlerde buluşmasına vesile olacaktır.

Hikâyelerin azamî kısmından çıkan sonuca (kıssadan hissye) göre: insanlar arasındaki ilişkilerde karşılıklı çıkar devam ettikçe önce *dostluk*; açgözlülük vs. nedenler sonucu oluşan *düşmanlık* ve ardından menfaat icabı *dostluk kurma arzusu* şeklinde üç süreç izlenmiştir. İnsan bir şekilde düşmanı sembolize eden yılanla maddi çıkara dayalı dost olmakta ve insanın kontrolsüz mal hırsı, açgözlülüğü ve toptan sahiplenme duygusu bu dostluğun düşmanlığa dönüşmesine yol açtıktan sonra her iki tarafın zarar görmesine yol açmaktadır. İnsanın yaşanan acının dinmesinden sonra onun mal hırsı ve açgözlülüğü dürtüsü, yılanla veya düşmanla tekrar dostluk kurmaya iştahlandırırsa da iki tarafın yaşadığı acılar, artık eski dostluğun kurulmasını imkân sağlamamaktadır.

49 Cəfərzadə, Həsən- M., *Qamus Namusdur, Qamusa Uzanan Əl Namusa Uzanmış Deməkdir*, Təbriz- Yaz 2013.

50 Yūsufi, Muhammed Hasan, *Əl Sozleri*, Tahran 1377 hş., s. 144-145.

Kaynaklar ve Kısaltmalar

- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I-II, İnkılâp İstanbul 1988.
- Albayrak, Nurettin, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- Berecî, Hesên, “Kârburd-ê Şutur der kinâyât u Meselhâ-yê ‘Âmiyâne” Devvumîn Kongre-î Beynelmilelî-yê Şutur, *Dânişgâh-ê Hurmuzgân* 2-3 Behmen 1395 hş.
- Beyhaqî, Ebû'l-Fazl Muhammed, *Târîh-i Beyhaqî* (nşr. Ali Ekber Feyyâz), Meşhed 1383 hş.
- Bingöl, Abdulkadir, *Gotinên Pêşiyân û Biwej*, Weşanên Na, İzmir 2014.
- Cêfêrzadê, Hêsan M., *Qamus Namusdur, Qamusa Uzanan Òl Namusa Uzanmîş Demêkdîr*, Têbriz, Yaz 2013.
- Çiya Mazî, *Ferhenga Gotinên Pêşiyân*, Weşanên Elma, 2005.
- Dêhxodâ, Ali Ekber, *Emsâl û Hikem*, I-IV, Emîr Kebîr, 1363 hş.
- _____ *Lugetnâme*, “Mâr” maddesi.
- Demir, Necati, *Anadolu Türk Masalları Derlemeler*, Ötügen İstanbul 2017.
- Dêrşewî, Mele Mehmûd, *Mîştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşiya*, (Latinize: Serbest Zaxoyî) Stockholm 1989.
- Erdoğmuş, Hatip, *Genç Çevresine Ait Masallar (Metin-İnceleme)*, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Zaza Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Bingöl 2015.
- Ersoz, Umer Farûq, *Kekû*, Roşna Dîyarbekir 2013.
- Gündoğar, Sinan, *Kürt Masalları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2015.
- Hazrâî, Emîn, *Ferhengnâme-ê Emsâl û Hikem-ê Îrânî*, İntişârât-ê Nuvid, Sirâz 1382 hş./2003.
- Hesên, Bîlal, *Ji Wêjeya Gel: Pend û Peng*, 2008.
- <http://www.dimilki.net/default.asp?sid=4> (Erişim: 06.04.2019: 09: 00)
- <http://zazaki.de/zazaki/saniki/laikbemorira.pdf> (erişim: 08.04.2018: 18: 30)
- Kılıç, Cevdet, *Bilgelik Hikâyeleri*, İnsan yayınları 2008.
- Laçîn, Şahab, *Estanikan û Meseleyanê Gêlî ra*, Roşna, Diyarbakır, 2016.
- Muctehîdî, Ali Asêger, *Turkî Dîlînde Meseller*, Tebriz ts.
- Nêşite, Mehmûd, “Werêameyîşê Marê Qolî”, *Vate: Kovara Kulturi*, Dewreye diyine, humare: 7 (27) Payız 2006.
- Oncu, Mehmet, *Gotinên Pêşiyân*, Enstîtuya Kurdî, Stenbol 1992.
- Qâzî, Qâdir-ê Fettâhî, *Emsâl û Hikem-ê Kurdî*, İntişâr-ê Dânişgâh-ê Tebrîz, 1364 hş./1987.
- Rahmândüst, Mustafa, *Fovt-ê Kûzegeerî: Meselhâ-yê Fârsî û Dâstânâ-yê Ân*, I-II, Tahran 1390 hş.

- Resmî, ‘Âtike, “Neqş-ê Îrâniyân der Peydâyîş-ê Nemâd-ê Pizişkî”, *Faslnâme-ê Târîx-ê Pizişkî*, Yıl: 4, Sayı: 10, Bahar 1391 hş., s. 33-77.
- Sayar, Sait, “Evrenselin Etnisiteye İndirgenmesi ya da Kürt Masalları”, *Studies of the Ottoman Domain*, Cilt: 3 Sayı: 4 Şubat 2013.
- Seccâdî, Seyyid Abulhamid Hayret, *Pendê Pêşînân*, Hewlêr, 2010.
- Seydayê Tîrêj, *Serpêhatiyên Kurdan (Dâstân-hâ-yê Kurdî-yê Kurmancî)*, İran/ Qum 1393 hş.
- Sohrabîniyâd, Muhammed, <https://www.iranboom.ir/shekar-shekan/zabanzad/3853-ta-mara-dom-va-tora-pesar-yad-ast.html> (erişim 04.06.2019; 20:15)
- Şekûrzâde, İbrahim, *Deh Hezâr Meşel-ê Fârsî*, Meşhed 1372 hş.
- Şinasi, *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye*, (haz. Süreyya Beyzadeoğlu), 2003.
- Tarduş, İbrahim, *Bikaranîna Çîrokên Kurdî di Perwerdeya Zarokan De (Kürt Masallarının Çocuk Eğitiminde Kullanılması)*, Mardin Artuklu Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2015.
- Tîgrîs, Amed, *6762 Gotinên Peşîyan*, Weşanên Rewşen, Stockholm 2001.
- Vekiliyân, Seyyid Ahmed, *Temsîl û Mesel*, 1395 hş.
- Weysî, Resûl-Futûhî, Suwâre, *Çawge I*, Çâpxâne-ê Mukriyânî, Hewlêr 2013.
- Yurtbaşı, Metin, *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Ankara 1994.
- Yûsufî, Muhammed Hasan, *Êl Sozlerî*, Tahran 1377 hş.
- Zinar, Zeynelabidîn, *XWENÇE I: Gotinên Pêşîyan, Kilam-Dîlök û Çîrok*, Stockholm 1989.
- Zûlfiqârî, H.-Şîrâzî, A.E., *Bâverhâ-yê ‘Âmiyâne-ê Merdum-ê Îrân*, Neşr-ê Çeşme, Tahran 1394 hş.
- Zûlfiqârî, Hesên, *Dâstân-hâ-yi Emsâl, İntişârât-i Mâzyâr*, Tahran 1385 hş.
- _____ *Ferheng-ê Bozorg-ê Žerbu’l-Meselhâ-yê Fârsî*, I-II, Tahran 1388 hş.
- A: Arapça.
- F: Farsça.
- hş: hicrî şemsî.
- K: Kurmancî.
- S: Soranî.
- T: Türkçe.